

Олеся

Олександр Купрін

А. І. Купрін

Олеся

I

Мій слуга, кухар і супутник по полюванню — Полесовщик Ярмола увійшов до кімнати, зігнувшись під в'язкою дров, скинув її з гуркотом на підлогу і подихав на замерзлі пальці.

— У, який вітер, панич, на дворі, — сказав він, сідаючи навпочіпки перед заслінкою. — Потрібно добре в грубку протопити. Дозвольте запалочку, панич.

— Значить, завтра на зайців не підемо, а? Як ти думаєш, Ярмола?

— Ні ... не можна ... чуєте, яка Завіруха. Заєць тепер лежить і — а ні мур-мур ... Завтра і одного сліду не побачите.

Доля закинула мене на цілих шість місяців в глухе село Волинської губернії, на околицю Полісся, і полювання була єдиним моїм заняттям і задоволенням. Зізнаюся, в той час, коли мені запропонували їхати в село, я зовсім не думав так нестерпно нудьгувати. Я поїхав навіть з радістю. "Полісся ... глухомань ... лоно природи ... прості звичаї ... первісні натури, — думав я, сидячи у вагоні, — зовсім незнайомий мені народ, з дивними звичаями, своєрідним мовою ... і вже, напевно, якесь безліч поетичних легенд, переказів і пісень!" А я в той час (розповідати, так все розповідати) вже встиг тиснути в одній маленькій газетці розповідь з двома вбивствами і одним самогубством і знав теоретично, що для письменників корисно спостерігати звичаї.

Але ... чи перебродских селяни відрізнялися якоюсь особливою, наполегливою несообщительностью, або я не вмів взятися за справу, — відносини мої з ними обмежувалися тільки тим, що, побачивши мене, вони ще здалеку знімали шапки, а порівнявшись зі мною, похмуро вимовляли: "Гай буг", що мало б означати "Допомагай бог". Коли ж я пробував з ними розговоритися, то вони дивилися на мене з подивом, відмовлялися розуміти найпростіші питання і все поривалися цілувати у мене руки — старий звичай, що залишився від польського кріпацтва.

Книжки, які у мене були, я все дуже скоро перечитав. Від нудьги — хоча це спочатку здавалося мені неприємним — я зробив спробу познайомитися з місцевою інтелігенцією в особі ксьондза, який жив за п'ятнадцять верст, який перебував при ньому "пана органіста", місцевого урядника і конторника сусіднього маєтку з відставних унтер-офіцерів, але нічого з цього не вийшло.

Потім я пробував зайнятися лікуванням перебродских жителів. У моєму розпорядженні були: касторове масло, карболкою, борна кислота, йод. Але тут, крім моїх мізерних відомостей, я натрапив на повну неможливість ставити діагнози, тому що ознаки хвороби у всіх моїх пацієнтів були завжди одні й ті ж: "в середині болять" і "ні їсти, ні пити НЕ можу".

Приходить, наприклад, до мене стара баба. Витерши з збентеженим виглядом ніс вказівним пальцем правої руки, вона дістає з-за пазухи пару яєць, причому на секунду я бачу її коричневу шкіру, і кладе їх на стіл. Потім вона починає ловити мої руки, щоб відобразити на них поцілунок. Я ховаю руки і переконую стару: "Та годі, бабка ... залиш ... я не поп ... мені це не годиться ... Що у тебе болить?"

— В середині в мене болить, панича, в як там не є середині, так що навіть ні пити, ні їсти не можу.

— Давно це в тебе сталося?

— А я знаю? — відповідає вона також питанням. — Так і пече і пече. Ні пити, ні їсти не можу.

І скільки я не б'юся, більш певних ознак хвороби не знаходиться.

— Та ви не турбуйтеся, — порадив мені одного разу конторник з унтерів, — самі вилікуються. Присохне, як на собаці. Я, доповім вам, тільки одні ліки вживаю — нашатир. Приходить до мене мужик. "Що тобі?" — "Я, каже, хворий" ... Зараз же йому під ніс склянку нашатирного спирту. "Нюхай!" Нюхає ... "Нюхай ще ... сильніше! .." Нюхає ... "Що, легше?" — "Як ніби полегшало ..." — "Ну, так і йди з богом".

До того ж мені не подобалося це цілування рук (а інші так прямо падали в ноги і щосили прагнули поцілувати мої чоботи). Тут позначалося зовсім не рух вдячного серця, а просто огидна звичка, прищеплена століттями рабства і насильства. І я тільки дивувався тому ж самому конторників з унтерів і уряднику, дивлячись, з якою незворушною важливістю пхають вони в губи мужикам свої величезні червоні лапи ...

Мені залишалася тільки полювання. Але в кінці січня настала така погода, що і полювати стало неможливо. Кожен день дув страшний вітер, а за ніч на снігу утворювався твердий, льодистий шар насту, за яким заєць пробігав, не залишаючи слідів. Сидячи під замком і прислухаючись до виття вітру, я сумував страшно. Зрозуміло, я вхопився з жадібністю за таке невинне розвага, як навчання грамоті Полесовщик Ярмоли.

Почалося це, втім, досить оригінально. Я одного разу писав лист і раптом відчув, що хтось стоїть за моєю спиною. Обернувшись, я побачив Ярмолу, підійшов, як і завжди, беззвучно в своїх м'яких постелах.

— Що тобі, Ярмола? — запитав я.

— Так ось дивлюсь, як ви пишете. От би мені так ... Ні, ні ... не так, як ви, — зніяковіло заквапився він, бачачи, що я посміхаюся ... — Мені б тільки моє прізвище ...

— Навіщо це тобі? — здивувався я ... (Треба зауважити, що Ярмола вважається найбільш ледачим чоловіком у всьому Переброді; платню і свій селянський заробіток він пропиває; таких поганих волів, як у нього, немає ніде в околиці. На мою думку, йому-то вже ні в якому разі не могло знадобитися знання грамоти.) Я ще раз запитав з сумнівом: — Для чого ж тобі треба вміти писати прізвище?

— А бачите, яке діло, панич, — відповів Ярмола надзвичайно м'яко, — жодного грамотного немає у нас в селі. Коли гумагу яку потрібно підписати, або в волості

справу, або що ... ніхто не може ... Староста друк тільки кладе, а сам не знає, що в ній надруковано ... Те добре було б для всіх, якби хто вмів розписатися.

Така дбайливість Ярмоли — явного браконьєра, безтурботного бродяги, з думкою якого ніколи навіть не подумав би вважатися сільський сход, — така дбайливість його про суспільний інтерес рідного села чомусь зворушила мене. Я сам запропонував давати йому уроки. І що ж це була за тяжка робота — всі мої спроби вивчити його свідомого читання та письма! Ярмола, який знав досконало кожну стежку свого лісу, мало не кожне дерево, що вмів орієнтуватися вдень і вночі в якому завгодно місці, розрізняв по слідах всіх навколишніх вовків, зайців і лисиць — цей самий Ярмола ніяк не міг уявити собі, чому, наприклад, букви "м" і "а" разом складають "ма". Звичайно над таким завданням він болісно роздумував хвилин десять, а то й більше, причому його смагляве худе обличчя з запалими чорними очима, все пішло в жорстку чорну бороду і великі вуса, виражало крайню ступінь розумового напруження.

— Ну скажи, Ярмола, — "ма". Просто тільки скажи — "ма", — приставав я до нього.
— Не дивись на папір, гляди на мене, ось так. Ну, говори — "ма" ...

Тоді Ярмола глибоко зітхав, клав на стіл указку і вимовляв сумно і рішуче:

— Ні не можу...

— Як же не можеш? Це ж адже так легко. Скажи просто-напросто — "ма", ось як я говорю.

— Ні ... не можу, панич ... забув ...

Всі методи, прийоми і порівняння розбивалися об цю жахливу нерозуміння. Але прагнення Ярмоли до освіти зовсім не слабшав.

— Мені б тільки моє прізвище! — соромливо просив він мене. — Більше нічого не потрібно. Тільки прізвище: Ярмола Попружук — і більше нічого.

Відмовившись остаточно від думки вивчити його розумного читання та письма, я став вчити його підписуватися механічно. На мій превеликий подив, цей спосіб виявився найбільш доступним Ярмола, так що до кінця другого місяця ми вже майже подужали прізвище. Що ж стосується до імені, то його через полегшення завдання ми вирішили зовсім відкинути.

Вечорами, закінчивши топку печей, Ярмола з нетерпінням чекав, коли я покличу його.

— Ну, Ярмола, давай вчитися, — говорив я.

Він боком підходив до столу, спиратися на нього ліктями, просовував між своїми чорними, зашкарубленими, незламний пальцями перо і питав мене, піднявши догори брови:

— Писати?

— Пиши.

Ярмола досить впевнено креслив першу букву — "П" (ця буква у нас носила назву: "два стояка і зверху перекладаина"); потім він дивився на мене запитально.

— Що ж ти не пишеш? Забув?

— Забув ... — з досадою похитав головою Ярмола.

— Ех, який ти! Ну, став колесо.

— А-а! Колесо, колесо! .. Знаю ... — пожвавлювався Ярмола і старанно малював на папері витягнуту вгору фігуру, дуже схожу обрисами на Каспійське море. Закінчивши цю працю, він деякий час мовчки милувався ним, нахилиючи голову то на лівий, то на правий бік і мружачи очі.

— Що ж ти став? Пиши далі.

— Зачекайте трохи, панича ... зараз.

Хвилини дві він розмірковував і потім несміливо питав:

— Так само, як перша?

— Вірно. Пиши.

Так мало-помалу ми дісталися до останньої літери — "до" (твердий знак ми відкинули), яка була у нас відома як "палиця, а посередині палиці кривуля хвостом набік".

— А що ви думаєте, панича, — говорив іноді Ярмола, закінчивши свою працю і дивлячись на нього з любовної гордістю, — якби мені ще місяців з п'ять або шість повчитися, я б зовсім добре знав. Як ви скажете?

II

Ярмола сидів навпочіпки перед заслінкою, перемішуючи в грубці вугілля, а я ходив взад і вперед по діагоналі моєї кімнати. З усіх дванадцяти кімнат величезного поміщицького будинку я займав тільки одну, колишню диванну. Інші стояли замкненими на ключ, і в них нерухомо і урочисто пліснявіла старовинна штофна меблі, дивовижна бронза і портрети XVIII століття.

Вітер за стінами будинку скаженів, як старий змерзлий голий диявол. У його реві чулися стогони, вереск і дикий сміх. Заметіль до вечора розходилася ще сильніше. Зовні хтось люто кидав в шибки вікон жмені дрібного сухого снігу. Недалекий ліс нарікав і гудів з безперервною, прихованою, глухою загрозою ...

Вітер забирався в порожні кімнати і в пічні виють труби, і старий будинок, весь розхитаний, дірявий, напіврозвалений, раптом пожвавлювався дивними звуками, до яких я прислухався з мимовільною тривогою. Ось точно зітхнуло щось у білій залі, зітхнуло глибоко, переривчасто, сумно. Ось заходили і заскрипіли десь далеко висохлі гнилі мостини під чиймись важкими і безшумними кроками. Відчувається мені потім, що поруч з моєю кімнатою, в коридорі, хтось обережно і наполегливо натискає на дверну ручку і потім, раптово розлютившись, мчить по всьому будинку, шалено потрясаючи всіма віконницями і дверима, або, забравшись в трубу, скиглить так жалібно, нудно і безперервно, то піднімаючи все вище, все тонше свій голос, до жалобного вереску, то опускаючи його вниз, до звіриного гарчання. Часом бозна звідки вривалося цей страшний гість і в мою кімнату, пробігав раптовим холодом у мене по спині і змушував полум'я лампи, тьмяне світло під зеленим паперовим, обгорілим зверху абажуром.

На мене найшло дивне, невизначене занепокоєння. Ось, думалося мені, сиджу я глухий і похмурої зимової ночі в старому будинку, серед села, що загубилося в лісах і

заметах, в сотнях верст від міського життя, від суспільства, від жіночого сміху, від людської розмови ... І починало мені представлятися, що роки і десятки років буде тягнутися цей непогожий вечір, буде тягнутися аж до моєї смерті, і так само буде ревіти за вікнами вітер, так само тьмяно горітиме лампа під убогим зеленим абажуром, так само тривожно ходитиму я взад і вперед по моїй кімнаті, так ж буде сидіти біля грубки мовчазний, з осередком Ярмола — дивне, чуже мені істота, байдуже до всього на світі: і до того, що у нього вдома в родині їсти нічого, і до буяння вітру, і до моєї невизначеною, яка роз'їдає тузі.

Мені раптом нестерпно захотілося порушити це нудне мовчання якимось подобою людського голосу, і я запитав:

— Як ти думаєш, Ярмола, звідки це сьогодні такий вітер?

— Вітер? — відгукнувся Ярмола, ліниво підіймаючи голову. — А панич знати не буде?

— Звичайно, не знаю. Звідки ж мені знати?

— І справді, не знаєте? — пожвавішав раптом Ярмола. — Це я вам скажу, — продовжував він з таємничим відтінком в голосі, — це я вам скажу: чи відьмака народилась, чи відьмак веселощі справляє.

— Відьми — це чаклунка по-вашому?

— А так, так ... чаклунка.

Я жадібно накинувся на Ярмолу. "Хто знає, — думав я, — може бути, зараз же мені вдасться вичавити з нього якусь цікаву історію, пов'язану з чарами, з заритими скарбами, з вовкулаки? .."

— Ну, а у вас тут, на Поліссі, є відьми? — запитав я.

— Не знаю ... Може, є, — відповів Ярмола з колишнім байдужістю і знову нахилився до печі. — Старі люди кажуть, що були колись ... Може, і неправда ...

Я відразу розчарувався. Характерною рисою Ярмоли була наполеглива небалакухий, і я вже не сподівався домогтися від нього нічого більше про цей цікавий предмет. Але, на мій подив, він раптом заговорив з ледачою недбалістю і нібито звертаючись не до мене, а до гудів грубці:

— Була у нас років п'ять тому така відьма ... Тільки її хлопці з села прогнали!

— Куди ж вони її прогнали?

— Куди! .. Відомо, в ліс ... Куди ж ще? І хату її зламали, щоб від того проклятого кубла і трісок не залишилося ... А саму її вивели за Вишниці і по шії.

— За що ж так з нею обійшлися?

— Шкоди від неї багато було, сварилася з усіма, зілля під хати підливала, закрутки в'язала в житі ... Один раз просила вона у нашій молодиці злот (п'ятнадцять копійок). Та їй каже: "Ні у мене злота, відчепися". — "Ну, добре, каже, будеш ти пам'ятати, як мені злота не дала ..." І що ж ви думаєте, панича: з тих самих пір стало у молодиці дитя хворіти. Боліло, боліло, та й зовсім померло. Ось тоді хлопці відьмака і прогнали, нехай їй очі повилазять ...

— Ну, а де ж тепер ця відьмака? — продовжував я цікавитися.

— Відьми? — повільно перепитав, за своїм звичаєм, Ярмола. — А я знаю?

— Хіба у неї не залишилося в селі якийсь рідні?

— Ні, не залишилося. Так вона чужа була, з кацапок чи з циганок ... Я ще маленьким хлопцем був, коли вона прийшла до нас на село. І дівчинка з нею була: дочка або внучка ... Обох прогнали ...

— А тепер до неї хіба ніхто не ходить: поворожити там або зілля якогось попросити?

— Баби бігають, — зневажливо впустив Ярмола.

— Ага! Значить, все-таки відомо, де вона живе?

— Я не знаю ... Кажуть люди, що десь близько бісів Кута вона живе ... Знаєте — болото, що за Іріновській Шляхи. Так ось в цьому болоті вона і сидить, трясця її матері.

"Відьма живе в якихось десяти верстах від мого будинку ... справжня, жива, поліська відьма!" Ця думка відразу зацікавила і схвилювала мене.

— Послухай, Ярмола, — звернувся я до Полесовщик, — а як би мені з нею познайомитися, з цієї відьмою?

— Тьху! — сплюнув з обуренням Ярмола. — Ось ще добро знайшли.

— Добро чи недобре, а я до неї все одно піду. Як тільки трохи потеплішає, зараз же і відправлюся. Ти мене, звичайно, проводиш?

Ярмолу так вразили останні слова, що він навіть схопився з підлоги.

— Я ?! — вигукнув він з обуренням. — А й ні за що! Нехай воно там бог відає що, а я не піду.

— Ну ось, дурості, підеш.

— Ні, паничу, не піду ... ні за що не піду ... Щоб я ?! — знову вигукнув він, охоплений новим напливом обурення. — Щоб я пішов до Відьмачий кубла? Так нехай мене бог боронить. І вам не раджу, панич.

— Як хочеш ... а я все-таки піду. Мені дуже цікаво на неї подивитися.

— Нічого там немає цікавого, — пробурчав Ярмола, з серцем закриваючи пічну дверку.

Через годину, коли він, уже прибравши самовар і напившись в темних сінях чаю, збирався йти додому, я запитав:

— Як звуть цю відьму?

— Мануйлиха, — відповів Ярмола з грубої похмурістю.

Він хоча і не висловлював ніколи своїх почуттів, але, здається, сильно до мене причепився; прив'язався за нашу загальну пристрасть до полювання, за моє просте звернення, за допомогу, яку я зрідка надавав його вічно голодуючої сім'ї, а головним чином за те, що я один на всьому світі не картав його пияцтвом, чого Ярмола терпіти не міг. Тому моя рішучість познайомитися з відьмою привела його в огидне настрої духу, яке він висловив тільки посиленням сопінням та ще тим, що, вийшовши на ганок, з усієї сили вдарив ногою в бік свою собаку — Рябчика. Рябчик відчайдушно заверещав і відскочив убік, але одразу ж побіг слідом за Ярмолою, не перестаючи скиглити.

Дня через три потепліло. Одного ранку, дуже рано, Ярмола увійшов в мою кімнату і заявив недбало:

— Потрібно рушниці почистити, панич.

— А що? — запитав я, потягуючись під ковдрою.

— Заєць вночі сильно схожий: слідів багато. Може, підемо на Пановко?

Я бачив, що Ярмола не терпить скоріше піти в ліс, але він приховує це пристрасне бажання мисливця під удаваною байдужістю. Дійсно, в передній вже стояла його одностволка, від якої не пішов ще жоден бекас, незважаючи на те що поблизу дула вона була прикрашена кількома олов'яними латками, покладеними в тих місцях, де іржа і порохові гази проїли залізо.

Ледь увійшовши в ліс, ми одразу ж напали на заячий слід: дві лапки поруч і дві позаду, одна за одною. Заєць вийшов на дорогу, пройшов по ній сажнів двісті і зробив з дороги величезний стрибок в сосновий молодняк.

— Ну, тепер будемо обходити його, — сказав Ярмола. — Як дав стовпа, так тут зараз і ляже. Ви, панич, йдіть ... — Він задумався, міркуючи з якихось йому одному відомим прикметами, куди мене направити. — ... Ви йдіть до старої корчми. А я його обійду від Замлиння. Як тільки собака його вижене, я буду Гука вам.

І він одразу ж зник, точно пірнув в густу гущавину дрібного чагарнику. Я прислухався. Жоден звук не видав його браконьєрської ходи, жодна гілочка не тріснула під його ногами, взутими в ликові постолі.

Я неквапливо дійшов до старої корчми — нежитловий, розваленої хати, і став на узліссі хвойного лісу, під високою сосною з прямим голим стовбуром. Було так тихо, як тільки буває в лісі зимою в безвітряний день. Навислі на гілках пишні грудки снігу давили їх донизу, надаючи їм чудовий, святковий і холодний вигляд. Час од часу зривалася з вершини тоненька гілочка, і надзвичайно ясно чулося, як вона, падаючи, з легким тріском зачіпала за інші гілки. Сніг рожевів на сонці і синів в тіні. Мною опанувало тихе чарівність цього урочистого, холодного безмовності, і мені здавалося, що я відчуваю, як час повільно і безшумно проходить повз мене ...

Раптом далеко, в самій гущавині, пролунав гавкіт Рябчика — характерний гавкіт собаки, що йде за звіром: тоненький, залівчатий і нервовий, майже переходить в вереск. Негайно ж почув я і голос Ярмоли, кричав з жорстокістю слідом собаці: "У — бий! У — бий! ", Перший склад — протяжним різким фальцетом, а другий — уривчасто бас нотою (я лише через багато часу довідався, що цей мисливський поліський крик походить від дієслова "вбивати").

Мені здавалося, судячи з напрямку гавкоту, що собака жене вліво від мене, і я мерщій побіг через галявину, щоб перехопити звіра. Але не встиг я зробити й двадцяти кроків, як величезний сірий заєць вискочив з-за пня і, як ніби не поспішаючи, заклавши назад довгі вуха, високими, рідкісними стрибками перебіг через дорогу і зник у молодняку. Слідом за ним стрімко вилетів Рябчик. Побачивши мене, він слабо махнув хвостом, квапливо куснув кілька разів зубами сніг і знову погнав зайця.

Ярмола раптом так само безшумно виринув з хащі.

— Що ж ви, панич, не стали йому на дорозі? — крикнув він і докірливо зацмокав мовою.

— Та це ж далеко було ... більше двохсот кроків.

Бачачи моє збентеження, Ярмола пом'якшав.

— Ну, нічого ... він від нас не піде. Ідіть на Іріновській шлях, — він зараз туди вийде.

Я пішов у напрямку Іріновській шляху і вже через хвилини дві почув, що собака знову жене десь недалеко від мене. Охоплений мисливським хвилюванням, я побіг, тримаючи рушницю напереваги, крізь густий чагарник, ламаючи гілки і не звертаючи уваги на їх жорстокі удари. Я біг так досить довго і вже став задихатися, як раптом гавкіт собаки припинився. Я пішов тихіше. Мені здавалося, що якщо я буду йти все прямо, то неодмінно зустрінуся з Ярмолою на Іріновській шляху. Але незабаром я переконався, що під час мого бігу, огинаючи кущі та пні і зовсім не думаючи про дорогу, я заблукав. Тоді я почав кричати Ярмола. Він не відгукувався.

Тим часом машинально я йшов все далі, ліс рідшав потроху, ґрунт опускалася і ставала купинястої. Слід, відтиснутий на снігу моєю ногою, швидко темнів і наливався водою. Кілька разів я вже провалювався по коліна. Мені доводилося перестрибувати з купини на купину; в покривав їх густому буром моху ноги тонули, точно в м'якому килимі.

Чагарник скоро зовсім закінчився. Переді мною було велике кругле болото, занесене снігом, з-під білої пелени якого стирчали рідкісні купини. На протилежному кінці болота, між деревами, визирали білі стіни якийсь хати. "Ймовірно, тут живе Іріновській лісник, — подумав я. — Треба зайти і розпитати у нього дорогу".

Але дійти до хати було не так-то легко. Кожну хвилину я пов'язав в трясовині. Чоботи мої набрали води і при кожному кроці голосно хлюпали; ставало несила тягти їх за собою.

Нарешті я перебрався через це болото, виліз на маленький пагорб і тепер міг добре розглянути хату. Це навіть був не хата, а саме казкова хатинка на курячих ніжках. Вона не стосувалася підлогою землі, а була побудована на палях, ймовірно, з огляду на повені, затоплює весною весь Іріновській ліс. Але одна сторона її від часу осіла, і це надавало хатинки кульгавий і сумний вигляд. У вікнах бракувало кількох стекол; їх замінили якісь брудні ганчірки, випирає горбом назовні.

Я натиснув на клямка і відчинив двері. В хаті було дуже темно, а у мене, після того як я довго дивився на сніг, ходили перед очима фіолетові кола; тому я довго не міг розібрати, чи є хто-небудь в хаті.

— Гей, добрі люди, хто з вас вдома? — запитав я голосно.

Близько грубки щось завозилося. Я підійшов ближче і побачив стару, яка сиділа на підлозі. Перед нею лежала величезна купа курячого пір'я. Стара брала окремо кожне перо, здирала з нього борідку і клала пух в кошик, а стрижні кидала прямо на землю.

"Та це ж — Мануйлиха, Іріновській відьма", — промайнуло у мене в голові, ледь я тільки уважніше придивився до стару. Всі риси баби-яги, як її зображує народний епос, були в наявності: худі щоки, втягнуті всередину, переходили вниз у гострий, довгий

в'ялий підборіддя, майже стикався з висячим вниз носом; провалився беззубий рот безперестанку рухався, точно пережовуючи щось; вицвілі, колись блакитні очі, холодні, круглі, опуклі, з дуже короткими червоними століттями, дивилися, точно очі небаченої зловісної птиці.

— Здрастуй, бабка! — сказав я якомога привітніше. — Тебе чи не Мануйлихой чи звуть?

У відповідь щось заклекотало і захрипіло в грудях у баби; потім з її беззубого, шамкає рота вирвалися дивні звуки, схожі на задихатися каркання старої ворони, то раптом переходили в сиплим обривається фістулу:

— Перш, може, і Мануйлихой звали добрі люди ... А тепер звуть зовуткой, а величають качкою. Тобі що треба щось? — запитала вона недружелюбно і не припиняючи свого одноманітного заняття.

— Так ось, бабуса, заблукав я. Може, у тебе молоко знайдеться?

— Ні молока, — сердито відрізала стара. — Багато вас по лісі ходить ... Всіх не напоїти, не нагодуєш ...

— Ну, бабуса, неласкава ж ти до гостей.

— І вірно, батюшка: зовсім неласкава. Різноманітної для вас не тримаємо. Втомився — посидь, ніхто тебе з хати не жене. Знаєш, як у прислів'ї говориться: "Приходьте до нас на призьбі посидіти, у нашого свята дзвону послухати, а обідати до вас ми і самі здогадаємося". Так-то ось ...

Ці мовні звороти відразу переконали мене, що стара дійсно прийшла в цьому краї; тут не люблять і не розуміють хльосткій, уснащенної рідкісними слівцями мови, якою так охоче хизується краснобай-северянин. Тим часом стара, продовжуючи механічно свою роботу, все ще бурмотіла щось собі під ніс, але все тихіше і невиразно. Я розбирав тільки окремі слова, які не мали між собою ніякого зв'язку: "Ось тобі і бабуса Мануйлиха ... А хто такий — невідомо ... Літа-то мої не маленькі ... Ногами Єгоза, стрекоча, сокоцит — чиста сорока ..."

Я деякий час мовчки прислухався, і раптова думка, що переді мною божевільна жінка, викликала у мене відчуття бридливого страху.

Однак я встиг озирнутися навколо себе. Більшу частину хати займала величезна облуплена піч. Образів в передньому кутку не було. По стінах, замість звичайних мисливців з зеленими вусами і фіолетовими собаками і портретів нікому не відомих генералів, висіли пучки засушених трав, зв'язки зморщених корінців та кухонний посуд. Ні сови, ні чорного кота я не помітив, але зате з грубки два рябих солідних шпака дивилися на мене з здивованим і недовірливим виглядом.

— Бабуса, а води-то у вас, по крайній мере, можна напитися? — запитав я, піднімаючи голос.

— А он в діжці, — кивнула головою стара.

Вода відкликала болотної іржею. Подякувавши стару (на що вона не звернула жодної уваги), я запитав її, як мені вийти на шлях.

Вона раптом підняла голову, подивилася на мене пильно своїми холодними,

пташиними очима і забурмотіла квапливо:

— Іди, іди ... Іди, молодець, своєю дорогою. Нічого тут тобі робити. Хороший гість в гостинку ... Іди, батюшка, іди ...

Мені дійсно нічого більше не залишалося, як піти. Але раптом мені спало на думку спробувати останній засіб, щоб хоч трохи пом'якшити сувору стару. Я вийняв з кишені новий срібний четвертак і простягнув його Мануйлихе. Я не помилився: при вигляді грошей стара заворушилася, очі її розкрилися ще більше, і вона потягнулася за монетою своїми скорченими, вузлуватими, тремтячими пальцями.

— Е, ні, бабка Мануйлиха, даром не дам, — подразнить я її, ховаючи монету. — Ну-ка, поворожи мені.

Коричневе зморщене обличчя чаклунки зібралося в незадоволену гримасу. Вона, мабуть, коливалася і нерішуче дивилася на мій кулак, де були затиснуті гроші. Але жадібність взяла верх.

— Ну, ну, підемо, чи що, підемо, — прошамкала вона, насилу підводячись з підлоги. — Нікому я не ворожу тепер, півники. Забула ... Стара стала, очі не бачать. Тільки для тебе хіба.

Тримаючись за стіну, здригаючись на кожному кроці згорбленим тілом, вона підійшла до столу, дістала колоду бурих, розпухлих від часу карт, стасовала їх і присунула до мене.

— Сими-ка ... Лівою ручкою симі ... Від серця ...

Поплювавши на пальці, вона почала розкладати кабалу. Карти падали на стіл з таким звуком, наче б вони були звальяти з тіста, і вкладалися в правильну восьмиконечную зірку. Коли остання карта лягла сорочкою вгору на короля, Мануйлиха простягнула до мене руку.

— Позолоти, пан хороший ... Щасливий будеш, багатий будеш ... — заспівала вона Старцівство, чисто циганським тоном.

Я сунув їй приготовлену монету. Стара швидко, по-мавпячі сховала її за щоку.

— Великий інтерес тобі виходить через далеку дорогу, — почала вона звичною скоромовкою. — Зустріч з бубною дамою і якийсь приємну розмову в важливому будинку. Невдовзі отримаєш несподівана звістка від трєфового короля. Падають тобі якісь клопоти, а потім знову падають якісь невеликі гроші. Будеш у великій компанії, п'яний будеш ... Не так щоб дуже сильно, а все-таки виходить тобі випивка. Життя твоя буде довга. Якщо в шістдесят років не помреш, то ...

Раптом вона зупинилася, підняла голову, точно до чогось прислухаючись. Я теж насторожився. Чийсь жіночий голос, свіжий, дзвінкий і сильний, співав, наближаючись до хати. Я теж дізнався слова граціозною малоросійської пісеньки:

Ой чи цвіт, чи не цвіт

Калинонька ломить.

Ой чи сон, чи не сон

Головоньку хилить.

— Ну йди, йди тепер, соколе, — тривожно заметушилася стара, усуваючи мене

рукою від столу. — Нічого тобі по чужих хатах тинятися. Іди, куди йшов ...

Вона навіть вхопила мене за рукав моєї куртки і тягнула до дверей. Обличчя її виражало якесь звірине занепокоєння.

Голос, співав пісню, раптом обірвався зовсім близько біля хати, голосно брязнула залізна клямка, і в просвіті швидко распахнувшійся двері здалася росла сміється дівчина. Обома руками вона дбайливо підтримувала смугастий фартух, з якого визирали три крихітні головки з червоними шийками і чорними блискучими оченятами.

— Дивись, бабуся, зяблики знову за мною ув'язалася, — вигукнула вона, голосно сміючись, — подивися, які смішні ... Голодні зовсім. А у мене, як навмисне, хліба з собою не було.

Але, побачивши мене, вона раптом замовкла і спалахнула густим рум'янцем. Її тонкі чорні брови невдоволено зрушили, а очі з питанням звернулися на стару.

— Ось пан зайшов ... намагається дорогу, — пояснила стара. — Ну, батюшка, — з рішучим виглядом обернулася вона до мене, — буде тобі прохолоджуватися. Напився водиці, поговорив, так треба й міру знати. Ми тобі не компанія ...

— Послухай, красуня, — сказав я дівчині. — Покажи мені, будь ласка, дорогу на Іріновській шлях, а то з вашого болота на віки віків й не виберешся.

Повинно бути, на неї подіяв м'який, прохальний тон, який я надав цим словам. Вона дбайливо посадила на пічку, поруч зі шпаками, своїх зябликів, кинула на лавку скинути вже коротку свитку і мовчки вийшла з хати.

Я пішов за нею.

— Це в тебе все ручні птахи? — запитав я, наздоганяючи дівчину.

— Ручні, — відповіла вона уривчасто і навіть не глянувши на мене. — Ну ось, дивіться, — сказала вона, зупиняючись біля тину. — Бачите стежечку, геть, геть, між соснами-то? Бачите?

— Бачу ...

— Ідіть по ній все прямо. Як дійдете до дубової колоди, повернете ліворуч. Так прямо, все лісом, лісом і йдіть. Тут зараз вам і буде Іріновській шлях.

У той час коли вона витягнутої правою рукою показувала мені напрямок дороги, я мимоволі замилювався нею. У ній не було нічого схожого на місцевих "дівчат", особи яких під потворними пов'язками, які прикривають зверху лоб, а знизу рот і підборіддя, носять таке одноманітне, перелякане вираження. Моя незнайомка, висока брюнетка років близько двадцяти — двадцяти п'яти, трималася легко і струнко. Простора біла сорочка вільно і красиво обвивала її молоду, здорову груди. Оригінальну красу її обличчя, раз його побачивши, не можна було забути, але важко було, навіть звикнувши до нього, його описати. Принадність його полягала в цих великих, блискучих, темних очах, яким тонкі, надломлені посередині брови надавали невловимий відтінок лукавства, владності і наївності; в смугло-рожевому тоні шкіри, в свавільному вигині губ, з яких нижня, кілька більш повна, видавалася вперед з рішучим і примхливим виглядом.

— Невже ви не боїтеся жити одні в такій глушині? — запитав я, зупинившись біля паркану.

Вона байдуже знизала плечима.

— Чого ж нам боятися? Вовки сюди не заходять.

— Та хіба вовки одні ... Снігом вас занести може, пожежа може трапитися ... І хіба мало що ще. Ви тут одні, вам і допомогти ніхто не встигне.

— І слава Богу! — махнула вона зневажливо рукою. — Як би нас з бабою зовсім в спокої залишили, так краще б було, а то ...

— А то що?

— Багато знатимете, скоро постарієте, — відрізала вона. — Та ви самі-то хто будете? — запитала вона тривожно.

Я здогадався, що, ймовірно, і стара і ця красуня бояться якихось утисків з боку "владоможців", і поспішив її заспокоїти:

— О! Ти, будь ласка, не турбуйся. Я не урядник, що не писар, що не акцизний, словом — я ніяке начальство.

— Ні, ви правду кажете?

— Даю тобі чесне слово. Їй-богу, я самий стороння людина. Просто приїхав сюди погостювати на кілька місяців, а там і поїду. Якщо хочеш, я навіть нікому не скажу, що був тут і бачив вас. Ти мені віриш?

Обличчя дівчини трохи прояснилося.

— Ну, значить, коли не брешете, так правду говорите. А ви як: раніше про нас чули або самі зайшли?

— Так я і сам не знаю, як тобі сказати ... Чути-то я чув, покладемо, і навіть хотів коли-небудь забрести до вас, а сьогодні зайшов випадково — заблукав ... Ну, а тепер скажи, чого ви людей боїтеся? Що вони вам злого роблять?

Вона подивилася на мене з допитливим недовірою. Але совість у мене була чиста, і я, не моргнувши, витримав цей пильний погляд. Тоді вона заговорила зі зростаючим хвилюванням:

— Погано нам від них доводиться ... Прості люди ще нічого, а ось начальство ... Приїде урядник — тягне, приїде становий — тягне. Та ще до того, як взяти-то, над бабою поглумиться: ти, кажуть, відьма, бісова, каторжніца ... Ех! Та що й казати!

— А тебе не чіпають? — зірвався у мене необережний питання.

Вона з гордовитою самовпевненістю повела головою від низу до верху, і в її звужених очах промайнуло люте торжество ...

— Чи не чіпають ... Один раз сунувся до мене землемір якийсь ... попестити йому, бачиш, захотілося ... Так, мабуть, і досі не забув, як я його приголубила.

У цих глузливих, але своєрідно гордих словах прозвучало стільки грубої незалежності, що я мимоволі подумав: "Однак недарма ти виросла серед поліського бору, — з тобою і справді небезпечно жартувати".

— А ми хіба чіпаємо кого-небудь! — продовжувала вона, переймаючись до мене все більшою довірою. — Нам і людей не треба. Раз на рік тільки сходжу я в містечко купити

мила та солі ... Та ось ще бабусі чаю, — чай вона у мене любить. А то хоч би і зовсім нікого не бачити.

— Ну, я бачу, ви з бабусею людей не шанує ... А мені можна коли-небудь зайти на хвилиночку?

Вона засміялася, і — як дивно, як несподівано змінилося її гарне обличчя! Колишньої суворості в ньому й сліду не залишилося: воно раптом зробилося світлим, сором'язливим, дитячим.

— Так що у нас вам робити? Ми з бабкою нудні ... Що ж, заходьте, мабуть, коли ви й справді добра людина. Тільки ось що ... ви вже якщо коли до нас заблукаєте, так без рушниць краще ...

— Ти боїшся?

— Чого мені боятися? Нічого я не боюся. — І в її голосі знову почулася впевненість у своїй силі. — А тільки не люблю я цього. Навіщо бити пташок або ось зайців теж? Нікому вони поганого не роблять, а жити їм хочеться так само, як і нам з вами. Я їх люблю: вони маленькі, дурні такі ... Ну, однак, до побачення, — поспішила вона, — не знаю, як величати-то вас по імені ... Боюся, бабка сваритися стане.

І вона легко і швидко побігла до хати, нахиливши вниз голову і притримуючи руками розбилися від вітру волосся.

— Чекай, чекай! — крикнув я. — Як тебе звати? Вже будемо знайомі як слід.

Вона зупинилася на мить і обернулася до мене.

— Оленою мене звать ... По-тутешньому — Олеся.

Я скинув рушницю на плечі і пішов за вказаною мені напрямку. Піднявшись на невеликий горбок, звідки починалася вузька, ледь помітна лісова стежка, я озирнувся. Червона спідниця Олесі, злегка розгойдує вітер, ще виднілася на ганку хати, виділяючись яскравою плямою на сліпуче-білому, рівному тлі снігу.

Через годину після мене прийшов додому Ярмола. За своїм звичайним небажанням до дозвільному розмови, він ні слова не спитав мене про те, як і де я заблукав. Він тільки сказав нібито мимохідь:

— Там ... я зайця на кухню заніс ... смажити будемо або пошлете кому-небудь?

— Але ж ти не знаєш, Ярмола, де я був сьогодні? — сказав я, заздалегідь уявляючи собі здивування Полесовщик.

— Чому ж мені не знати? — грубо пробурчав Ярмола. — Відомо, до Відьмака ходили ...

— Як же ти дізнався це?

— А чому ж мені не впізнати? Чую, що ви голосу не подаєте, ну я і повернувся на ваш слід ... Ех, пани-ич! — додав він з докірливою досадою. — Чи не слід було вам такими справами займатися ... Гріх! ..

IV

Весна наступила в цьому році рання, дружна і — як завжди на Поліссі — несподівана. Побігли по сільським вулицях бурхливі, коричневі, блискучі струмочки, сердито пінячись навколо зустрічних каменів і швидко крутячи тріски і гусячий пух; у

величезних калюжах води відбилосся блакитне небо з пливуть по ньому круглими, точно крутяться, білими хмарами; з дахів посипалися часті дзвінки краплі. Горобці, зграями обсіпати придорожні верби, кричали так голосно і збуджено, що нічого не можна було розчути за їх криком. Скрізь відчувалася радісна, кваплива тривога життя.

Сніг зійшов, залишившись ще подекуди брудними пухкими клаптиками в потоках і тінистих перелісках. З-під нього виглянула оголена, мокра, тепла земля, відпочила за зиму і тепер повна свіжих соків, повна спраги нового материнства. Над чорними нивами вився легкий парок, що наповнював повітря запахом відталой землі, — тим свіжим, вкрадливим і могутнім п'яним запахом весни, який навіть і в місті дізнаєшся серед сотень інших запахів. Мені здавалося, що разом з цим ароматом вливалася в мою душу весняна смуток, солодка і ніжна, сповнена неспокійних очікувань і неясних передчуттів, — поетична смуток, що робить в ваших очах усіх жінок гарненькими і завжди приправлена невизначеними жалем про минулі в'єснах. Ночі стали тепліше; в їх густому вологому мороці відчувалася незрима нагальна творча робота природи ...

У ці весняні дні образ Олесі не виходив з моєї голови. Мені подобалося, залишившись одному, лягти, заплющити очі, щоб краще зосередитися, і безперестанку викликати в своїй уяві її то суворе, то лукаве, то сяюче ніжною посмішкою особа, її молоде тіло, яке виросло в привілля старого бору так само струнко і так само могутньо, як ростуть молоді ялинки, її свіжий голос, з несподіваними низькими оксамитовими нотками ... "у всіх її рухах, в її словах, — думав я, — є щось благородне (звичайно, в кращому сенсі цього досить вульгарного слова), якась то вроджена витончена помірність ... "Також приваблював мене до Олесеві і деякий ореол оточував її таємничості, забобонна репутація відьми, життя в лісовій гушавині серед болота і особливо — ця горда впевненість у власних силах, крізь в небагатьох звернених до мене словах.

Немає нічого модерного, що, як тільки трохи просохли лісові стежки, я відправився в хатинку на курячих ніжках. На випадок якщо б знадобилося заспокоїти буркотливу стару, я захопив з собою півфунта чаю і кілька прігоршен шматків цукру.

Я застав обох жінок вдома. Стара поралася біля яскраво палає печі, а Олеся пряла льон, сидючи на дуже високій лавці; коли я, входячи, стукнув двері, вона обернулася, нитка обірвалася під її руками, і веретено покотилося по підлозі.

Стара деякий час уважно і сердито вдивлялася в мене, скривившись і затуляючи обличчя долонею від жару грубки.

— Здрастуй, бабуса! — сказав я гучним, бадьорим голосом. — Не впізнаєш, мабуть, мене? Пам'ятаєш, я минулого місяця заходив про дорогу питати? Ти мені ще гадала?

— Нічого не пам'ятаю, батюшка, — зашамкала стара, невдоволено трясучи головою, — нічого не пам'ятаю. І що ти у нас забув — ніяк не зрозумію. Що ми тобі за компанія? Ми люди прості, сірі ... Нічого тобі у нас робити. Ліс великий, є місце, де розійтися ... так-то ...

Приголомшений нелюб'язності прийомом, я зовсім загубився і опинився в тому дурному становищі, коли не знаєш, що робити: звернути чи грубість жартома, чи

самому розсердитися, або, нарешті, не сказавши ні слова, повернутися і піти назад. Мимоволі я повернувся з безпорадним виразом до Олесевої. Вона трохи посміхнулася з відтінком незлий глузування, встала з-за прядки і підійшла до старої.

— Не бійся, бабка, — сказала вона примирливо, — це не лихий чоловік, він нам поганого не зробить. Ласкаво просимо сідати, — додала вона, вказуючи мені на лавку в передньому кутку і не звертаючи більше уваги на воркотні старої.

Підбадьорений її увагою, я здогадався висунути саме рішуче засіб.

— Яка ж ти сердита, бабуся ... Трохи гості на поріг, а ти зараз і лайкою. А я було тобі гостинцю приніс, — сказав я, дістаючи з сумки свої згортки.

Стара кинула швидкий погляд на згортки, але одразу ж відвернулася до печі.

— Ніяких мені твоїх гостинців не потрібно, — пробурчала вона, запекло розгрібаючи кочергою вугілля. — Знаємо ми теж гостей цих. Спершу без мила в душу лізуть, а потім ... Що у тебе в мішечку-то? — раптом обернулася вона до мене.

Я негайно ж вручив їй чай і цукор. Це подіяло на стару пом'якшувальною чином, і хоча вона і продовжувала бурчати, але вже не в колишньому, непримиренному тоні.

Олеся села знову за пряжу, а я помістився біля неї на низькій, короткою і дуже хиткою лавочці. Лівою рукою Олеся швидко сукала білу, м'яку, як шовк, кужіль, а в правій у неї з легким дзижчанням крутилося веретено, яке вона то пускала падати майже до землі, то спритно підхоплювала його і коротким рухом пальців знову змушувала крутитися. Ця робота, така проста на перший погляд, але, по суті, вимагає величезного, багатовікового досвіду і спритності, так і кипіла в її руках. Мимоволі я звернув увагу на ці руки: вони за grubелі і почорніли від роботи, але були невеликі і такою гарною форми, що їм позаздрили б багато виховані дівчини.

— А ось ви мені тоді не сказали, що вам бабка ворожила, — сказала Олеся. І, бачачи, що я боязко озирнувся назад, вона додала: — Нічого, нічого, вона трохи на вухо туга, не почує. Вона тільки мій голос добре розбирає.

— Так, гадала. А що?

— Та так собі ... Просто питаю ... А ви вірите? — кинула вона на мене крадькома швидкий погляд.

— Чому? Тому, що твоя бабка мені ворожила, чи взагалі?

— Немає взагалі...

— Як сказати, вірніше буде, що не вірю, а все-таки почім знати? Кажуть, бувають випадки ... Навіть в розумних книжках про них надруковано. А ось того, що твоя бабка казала, так зовсім не вірю. Так і будь-яка баба сільська зуміє поворожити.

Олеся посміхнулася.

— Так, це правда, що вона тепер погано ворожить. Стара стала, та й боїться вона дуже. А що вам карти сказали?

— Нічого цікавого не було. Я тепер і не пам'ятаю. Що звичайно говорять: далека дорога, тріфований інтерес ... Я й забув навіть.

— Так, так, погана вона стала ворожка. Слова багато забула від старості ... Куди ж їй? Та й побоюється вона. Хіба тільки гроші побачить, так погодиться.

— Чого ж вона боїться?

— Відомо чого, — начальства боїться ... Урядник приїде, так завжди загрожує: "Я, каже, тебе повсякчас можу заховати. Ти знаєш, каже, що вашому братові за чарування покладається? Посилання на каторжні роботи, без терміну, на Соколинний острів ". Як ви думаєте, бреше він це чи ні?

— Ні, брехати він не бреше; дійсно за це щось годиться, але вже не так страшно ... Ну, а ти, Олеся, вмієш гадати?

Вона нібито трохи зам'ялася, але всього лише на мить.

— Гадаю ... Тільки не за гроші, — додала вона поспішно.

— Може бути, ти і мені кинеш карти?

— Ні, — тихо, але рішуче відповіла вона, похитавши головою.

— Чому ж ти не хочеш? Ну, не тепер, так коли-небудь після ... Мені чомусь здається, що ти мені правду скажеш.

— Ні. Не стану. Ні за що не стану.

— Ну, вже це недобре, Олеся. Заради першого знайомства не можна відмовляти ... Чому ти не згодна?

— Тому що я на вас вже кидала карти, іншим разом можна ...

— Не можна? Чому ж? Я цього не розумію.

— Ні, ні, не можна ... не можна ... — зашепотіла вона з забобонним страхом. — Долю не можна два рази катувати ... Не годиться ... Вона дізнається, підслухає ... Доля не любить, коли її питають. Тому все ворожки нещасні.

Я хотів відповісти Олесеві яким-небудь жартом і не міг: надто багато щирого переконання було в її словах, так що навіть, коли вона, згадавши про долю, з дивною острахом озирнулася на двері, я мимоволі повторив цей рух.

— Ну, якщо не хочеш мені поворожити, так розкажи, що у тебе тоді вийшло? — попросив я.

Олеся раптом кинула прядку і доторкнулася рукою до моєї руки.

— Ні ... Краще не треба, — сказала вона, і її очі взяли благально-дитячий вираз. — Будь ласка, не просите ... Недобре вам вийшло ... Не просіть краще ...

Але я продовжував наполягати. Я не міг розібрати: чи був її відмову і темні натяки на долю награним прийомом ворожки, або вона дійсно сама вірила в те, про що говорила, але мені стало якось не по собі, майже моторошно.

— Ну добре, я, мабуть, скажу, — погодилася нарешті Олеся. — Тільки дивіться, домовленість краще грошей: не гніватися, якщо вам щось не сподобається. Вийшло вам ось що: людина ви хоч і добрий, але тільки слабкий ... Доброта ваша не гарна, чи не серцева. Слову ви своєму не пан. Над людьми любите верх брати, а самі їм хоча і не хочете, але підкоряється. Вино любите, а також ... Ну да все одно, говорити, так вже все по порядку ... До нашої сестри боляче охочі, і через це вам багато в житті буде зла ... Грошима ви не дорожите і збирати їх не вмієте — багатим ніколи не будете ... говорити далі?

— Говори говори! Все, що знаєш, кажи!

— Далі вийшло, що життя ваше буде невесела. Нікого ви серцем не полюбите, тому що серце у вас холодно, ліниве, а тим, які вас будуть любити, ви багато горя принесете. Ніколи ви не берете, так холостим і помрете. Радощів вам в житті великих не буде, але буде багато нудьги і тяготи ... Настане такий час, що руки самі на себе накласти захочете ... Таке у вас справа одне вийде ... Але тільки не посмітите, так знесете ... Сильну нужду будете терпіти, проте під кінець життя доля ваша зміниться через смерть якогось близького вам людини і зовсім для вас несподівано. Тільки все це буде ще через багато років, а ось в цьому році ... Я не знаю, вже коли саме, — карти говорять, що дуже скоро ... Може бути, навіть і в цьому місяці ...

— Що ж трапиться в цьому році? — запитав я, коли вона знову зупинилася.

— Та вже боюся навіть говорити далі. Падає вам велика любов з боку якоїсь трефової дами. Ось тільки не можу здогадатися, заміжня вона йди дівчина, а знаю, що з темним волоссям ...

Я мимоволі кинув швидкий погляд на голову Олесі.

— Що ви дивитесь? — почервоніла раптом вона, відчувши мій погляд з розумінням, властивим деяким жінкам. — Ну да, на зразок моїх, — продовжувала вона, машинально поправляючи волосся і ще більше червоніючи.

— Так ти кажеш — велика трефова любов? — жартував я.

— Не смійтеся, не треба сміятися, — серйозно, майже строго, помітила Олеся. — Я вам все тільки правду кажу.

— Ну добре, не буду, не буду. Що ж далі?

— Далі ... Ох! Недобре виходить цієї трефової дамі, гірше смерті. Ганьба вона через вас великий прийме, такий, що за все життя забути не можна, печаль довга їй виходить ... А вам в її планеті нічого поганого не виходить.

— Послухай, Олеся, а чи не могли тебе карти обдурити? Навіщо ж я буду трефової дамі стільки неприємностей робити? Людина я тихий, скромний, а ти стільки страхів про мене наговорила.

— Ну, вже цього я не знаю. Так і вийшло щось так, що ні ви це зробите, — не навмисне, значить, а тільки через вас вся ця біда станеться ... Ось коли мої слова збудуться, ви мене тоді згадаєте.

— І все це тобі карти сказали, Олеся?

Вона відповіла не відразу, ухильно і начебто б неохоче:

— І карти ... Та я і без них дізнаюся багато, ось хоч би по обличчю. Якщо, наприклад, який людина повинна скоро нехорошою смертю померти, я це зараз у нього на обличчі прочитаю, навіть говорити мені з ним не потрібно.

— Що ж ти бачиш у нього в особі?

— Так я і сама не знаю. Страшно мені раптом стане, точно він неживої переді мною стоїть. Ось хоч у бабусі запитаєте, вона вам скаже, що я правду кажу. Трохим, мірошник, в позаминулому році у себе на млин повісився, а я його тільки за два дні перед тим бачила і тоді ж сказала бабусі: "Ось подивися, бабуса, що Трохим днями поганий смертю помре". Так воно і вийшло. А на минулі святки зайшов до нас конокрад

Яшка, просив бабусю поворожити. Бабуся розклала на нього карти, стала ворожити. А він жартома запитує: "Ти мені скажи, бабка, який я смертю помру?" А сам сміється. Як подивилася на нього, так і поворухнутися не можу: бачу, сидить Яків, а обличчя в нього мертве, зелене ... Очі закриті, а губи чорні ... Потім, через тиждень, чуємо, що зловили мужики Якова, коли він коней хотів звести ... всю ніч його били ... Злий у нас народ тут, безжальний ... У п'яти цвяхи йому забили, перебили кілками все ребра; а до ранку з нього і дух геть.

— Чому ж ти йому не сказала, що його біда чекає?

— А навіщо говорити? — заперечила Олеся. — Що у долі належить, хіба від цього втечеш? Тільки б даремно людина свої останні дні тривожився ... Та мені й самій гидко, що я так бачу, сама собі я противна стаю ... Тільки що ж? Адже це у мене від долі. Бабка моя, коли молодші була, теж смерть дізнавалася, і моя мати теж, і бабина мати — це не від нас ... це в нашій крові так.

Вона перестала прости і сиділа, низько опустивши голову, тихо поклавши руки уздовж колін. В її нерухомо зупинилися очах з розширеними зіницями відбився якийсь темний жах, якась мимовільна покірність таємничим силам і надприродним знанням, осіняє її душу.

V

В цей час стара розстелила на столі чистий рушник з вишитими кінцями і поставила на нього паруючий горщик.

— Іди вечеряти, Олеся, — поклікала вона внучку і після хвилинного коливання додала, звертаючись до мене, — може бути, і ви, пане, з нами попоїли? Ласкаво просимо ... Тільки неважливі у нас страви-то, супів НЕ варимо, а просто крупнічок польовий ...

Не можна сказати, щоб її запрошення відгукувалося особливою наполегливістю, і я вже було хотів відмовитися від нього, але Олеся, в свою чергу, попросила мене з такою милою простотою і з такою ласкавою посмішкою, що я мимоволі погодився. Вона сама налила мені повну тарілку Крупника — юшки з гречаної крупи з салом, цибулею, картоплею і куркою — надзвичайно смачного і поживного страви. Сідаючи за стіл, ні бабуся, ні онучка не перехрестилися. За вечерею я не переставав спостерігати за обома жінками, тому що, на моє глибоке переконання, яке я і досі зберігаю, ніде людина не висловлюється так ясно, як під час їжі. Стара ковтала крупник з квапливої жадібністю, голосно плямкаючи і запихаючи в рот величезні шматки хліба, так що під її в'ялими щоками здувалися і рухалися великі гуті. У Олесі навіть в манері є була якась вроджена порядність.

Через годину після вечері я попрощався з господарками хатинки на курячих ніжках.

— Хочете, я вас проводжу трошки? — запропонувала Олеся.

— Які такі проводи ще вигадала! — сердито прошамкала стара. — Чи не сидиться тобі на місці, бабка ...

Але Олеся вже накинула на голову червоний кашеміровий хустку і раптом,

підбігши до бабусі, обняла її і дзвінко поцілувала.

— Бабуся! Мила, дорога, золота ... я тільки на хвилинку, зараз і назад.

— Ну ладно, вже гаразд, вертіння, — слабо відбивалася від неї стара. — Ви, пане, вибачайте: зовсім дурочка вона у мене.

Пройшовши вузьку стежку, ми вийшли на лісову дорогу, чорну від бруду, всю потоптану слідами копит і пооране коліями, повними води, в якій відбивався пожежа вечірньої зорі. Ми йшли узбіччям дороги, суцільно вкритою бурими торішнім листям, ще не висохлими після снігу. Подекуди крізь їх мертву жовтизну піднімали свої лілові головки великі дзвіночки "сну" — першої квітки Полісся.

— Послухай, Олеся, — почав я, — мені дуже хочеться запитати тебе про дещо, та я боюся, що ти розсердишся ... Скажи мені, чи правду кажуть, що твоя бабка ... як би це висловитися? ..

— Чаклунка? — спокійно допомогла мені Олеся.

— Ні ... Не чаклунка ... — зам'явся я. — Ну да, якщо хочеш — чаклунка ... Звичайно, адже хіба мало що базикають ... Чому їй просто-напросто не знати якихось трав, засобів, змов? .. Втім, якщо тобі це неприємно, ти можеш не відповідати.

— Ні, чому ж, — відповіла вона просто, — що ж тут неприємного? Так, вона, правда, чаклунка. Але тільки тепер вона стала стара і вже не може робити того, що робила раніше.

— Що ж вона вмела робити? — поцікавився я.

— Різне. Лікувати вмела, від зубів користувався, руду замовляла, вичитувала, якщо кого скажена собака вкусить або змія, скарби вказувала ... да всього і не перерахуєш.

— Знаєш що, Олеся? .. Ти мене вибач, а я адже цього всього не вірю. Ну, будь зі мною відверта, я тебе нікому не віддам: адже все це — одне вдавання, щоб тільки людей морочити?

Вона байдуже знизала плечима.

— Думайте, як хочете. Звичайно, бабу сільську обмарити нічого не варто, але вас би я не стала обманювати.

— Значить, ти твердо віриш чаклунства?

— Та як же мені не вірити? Адже у нас в роду чари ... Я і сама багато чого вмію.

— Олеся, голубонько ... Якби ти знала, як мені це цікаво ... Невже ти мені нічого не покажеш?

— Чому ж, покажу, якщо хочете, — охоче погодилася Олеся. — Зараз бажаєте?

— Так, якщо можна, зараз.

— А боятися не будете?

— Ну ось дурості. Вночі, може бути, боявся б, а тепер ще світло.

— Добре. Дайте мені руку.

Я послухався. Олеся швидко засукала рукав мого пальто і розстібнула запонку у манжетки, потім дістала зі своєї кишені невеликий, вершка в три, фінський ніжик і витягла його з шкіряного чохла.

— Що ти хочеш робити? — запитав я, відчуваючи, як у мені ворухнулося підленьке

побоювання.

— А ось зараз ... Адже ви ж сказали, що не будете боятися!

Раптом рука її зробила ледь помітний легкий рух, і я відчув в м'якоті руки, трохи вище того місця, де мацають пульс, подразнюючу дотик гострого леза. Кров одразу ж виступила на всю ширину порізу, полилася по руці і частими краплями закапала на землю. Я ледь втримався від того, щоб не крикнути, але, здається, зблід.

— Не бійтеся, живі залишитеся, — усміхнулася Олеся.

Вона обхопила рукою мою руку вище рани і, низько схилившись до неї обличчям, стала швидко шепотіти щось, обдаючи мою шкіру гарячим переривчастим диханням. Коли ж Олеся випросталася і розтулила свої пальці, то на поранену місці залишилася тільки червона подряпина.

— Ну що? Досить з вас? — з лукавою посмішкою запитала вона, ховаючи свій ніжик. — Хочете ще?

— Звісно хочу. Тільки, якщо б можна було, не так вже й страшно і без кровопролиття, будь ласка.

— Що б вам таке показати? — задумалася вона. — Ну хоч хіба це ось: йдіть попереду мене по дорозі ... Тільки, дивіться, не обертайтеся назад.

— А це не буде страшно? — запитав я, намагаючись безтурботної посмішкою прикрити боязке очікування неприємного сюрпризу.

— Ні, ні ... Дурниці ... Ідіть.

Я пішов вперед, дуже зацікавлений досвідом, відчуваючи за своєю спиною напружений погляд Олесі. Але, пройшовши близько двадцяти кроків, я раптом спіткнувся на зовсім рівному місці і впав долілиць.

— Ідіть, ідіть! — закричала Олеся. — Не оглядайся! Це нічого, до весілля заживе ... Тримайтеся міцніше за землю, коли будете падати.

Я пішов далі. Ще десять кроків, і я вдруге розтягнувся на весь зріст.

Олеся голосно зареготала і заплескала в долоні.

— Ну що? Чи задоволені? — крикнула вона, виблискуючи своїми білими зубами. — Чи вірите тепер? Нічого, нічого! .. Полетіли не вгору, а вниз.

— Як ти це зробила? — з подивом запитав я, обтрушуючись від прибули до моєї одязі гілочок і сухих травинок. — Це не секрет?

— Зовсім не секрет. Я вам із задоволенням розповім. Тільки боюся, що, мабуть, ви не зрозумієте ... Не зумію я пояснити ...

Я дійсно не зовсім зрозумів її. Але, якщо не помиляюся, цей своєрідний фокус полягає в тому, що вона, йдучи за мною слідом крок за кроком, нога в ногу, і невідступно дивлячись на мене, в той же час намагається наслідувати кожному, самому найменшого моєму руху, так би мовити, ототожнює себе зі мною. Пройшовши таким чином кілька кроків, вона починає подумки уявляти на деякій відстані попереду мене мотузку, простягнуту поперек дороги на аршин від землі. В ту хвилину, коли я повинен доторкнутися ногою до цієї уявної мотузці, Олеся раптом робить падаюче рух, і тоді, за її словами, найміцніший людина повинна неодмінно впасти ... Тільки через

багато часу я згадав плутане пояснення Олесі, коли читав звіт доктора Шарко про дослідях, проведених ним над двома пацієнтками Сальпетрієр, професійними відьмами, що страждали істерією. І я був дуже здивований, дізнавшись, що французькі чаклунки з простолюддя вдавалися в подібних випадках абсолютно до тієї ж вправності, яку пускала в хід гарненька поліська відьма.

— О! Я ще багато чого вмію, — самовпевнено заявила Олеся. — Наприклад, я можу нагнати на вас страх.

— Що це означає?

— Зроблю так, що вам страшно стане. Сидите ви, наприклад, у себе в кімнаті ввечері, і раптом на вас знайде ні з того ні з сього такий страх, що ви затремтять і озирнутися не посмітять. Тільки для цього мені потрібно знати, де ви живете, і раніше бачити вашу кімнату.

— Ну, вже це зовсім просто, — засумнівався я. — Підійдеш до вікна, постукаєш, крикнеш що-небудь.

— О ні, ні ... Я буду в лісі в цей час, нікуди з хати не вийду ... Але я буду сидіти і все думати, що ось я йду по вулиці, входжу в ваш будинок, відчиняю двері, входжу в вашу кімнату ... Ви сидите де-небудь ... ну хоч у столу ... я підкрадаюся до вас ззаду тихенько ... ви мене не чуєте ... я хапаю вас за плече руками і починаю тиснути ... все міцніше, міцніше, міцніше ... а сама дивлюся на вас ... ось так — дивіться ...

Її тонкі брови раптом зрушили, очі в упор зупинилися на мені з грізним і притягає виразом, зіниці збільшилися і посиніли. Мені відразу ж пригадалася бачена мною в Москві, в Третьяковській галереї, голова Медузи — робота вже не пам'ятаю якого художника. Під цим пильним, дивним поглядом мене охопив холодний жах надприродного.

— Ну годі, годі, Олеся ... буде, — сказав я з удаваним сміхом. — Мені набагато більше подобається, коли ти посміхаєшся, — тоді у тебе таке миле, дитяче обличчя.

Ми пішли далі. Мені згадалася виразність і навіть для простої дівчини вишуканість фраз в розмові Олесі, і я сказав:

— Знаєш, що мене дивує в тобі, Олеся? Ось ти виросла в лісі, нікого не видавши ... Читати ти, звичайно, теж багато не могла ...

— Так я зовсім не вмію і читати-то.

— Ну, тим більше ... А між тим ти так добре говориш, не гірше справжньої паньки. Скажи мені, звідки в тебе це? Розумієш, про що я питаю?

— Так розумію. Це все від бабусі ... Ви не дивіться, що вона така на вигляд. У! Яка вона розумна! Ось, може бути, вона і при вас розговориться, коли побільше звикне ... Вона все знає, ну просто все на світі, про що не запитаєш. Правда, постаріла вона тепер.

— Значить, вона багато бачила на своєму віку? Звідки вона родом? Де вона раніше жила?

Здається, ці питання не сподобалися Олесеві. Вона відповіла не відразу, ухильно і неохоче:

— Не знаю ... Та вона про це і не любить говорити. Якщо ж коли і скаже що, то завжди просить забути і не згадувати більше ... Ну, однак, мені пора, — поспішила Олеся, — бабуса буде сердитися. До побачення ... Вибачте, імені вашого не знаю.

Я назався.

— Іван Тимофійович? Ну ось і добре. Так до свидання, Іван Тимофійович! Чи не нехтуйте нашою хатою, заходите.

На прощання я простягнув їй руку, і її маленька міцна рука відповіла мені сильним, дружнім потиском.

VI

З цього дня я став частим гостем в хатинці на курячих ніжках. Кожен раз, коли я приходив, Олеся зустрічала мене з своїм звичним стриманим гідністю. Але завжди, за першим мимовільному руху, яке вона робила, побачивши мене, я помічав, що вона радіє мого приходу. Стара як і раніше не переставала бурчати щось собі під ніс, але явного недобррозичливості не виражає завдяки невидимому для мене, але безперечного заступництву внучки; також неабиякий вплив в благотворний для мене сенсі надавали принесені мною в окремих випадках подарунки: то теплу хустку, то банку варення, то пляшка вишневої наливки. У нас з Олесею, точно по безмовного обопільною домовленістю, увійшло в звичку, що вона мене проводжала до Іріновській шляху, коли я йшов додому. І завжди у нас в цей час зав'язувався такий живий, цікава розмова, що ми обидва намагалися мимоволі продовжити дорогу, йдучи якомога тихіше безмовними лісовими галявинами. Дійшовши до Іріновській шляху, я її проводжав назад з півверсти, і все-таки, перш ніж попрощатися, ми ще довго розмовляли, стоячи під пахучим навісом соснових гілок.

Не одна краса Олесі мене в ній зачаровувала, але також і її цілісна, самобутня, вільна натура, її розум, одночасно відвертий і огорнутий непохитним спадковим марновірством, детски невинний, але і не позбавлений лукавого кокетства гарної жінки. Вона не втомлювалася мене розпитувати детально про все, що займало і хвилювало її первісне, яскрава уява: про країни і народи, про явища природи, про устрій землі і всесвіту, про вчених людей, про великі міста ... Багато чого їй здавалося дивним, казковим, неправдоподібним. Але я з самого початку нашого знайомства взяв з нею такий серйозний, щирий і простий тон, що вона охоче приймала на безконтрольну віру всі мої розповіді. Іноді, ускладнюючи пояснити їй що-небудь, занадто, на мою думку, незрозуміле для її полудікарської голови (а іноді і самому мені не зовсім ясне), я заперечував на її жадібні питання: "Чи бачиш ... Я не зумію тобі цього розповісти ... ти не зрозумієш мене".

Тоді вона приймалася мене благати:

— Ні, будь ласка, будь ласка, я постараюся ... Ви хоч як-небудь скажіть ... хоч і незрозуміло ...

Вона примушувала мене пускатися в жахливі порівняння, в найсміливіші приклади, і якщо я мав труднощі підшукати вираз, вона сама допомагала мені цілим дощем нетерплячих питань, на кшталт тих, які ми пропонуємо заїці, болісно застряг на одному

слові. І дійсно, в кінці кінців її гнучкий, рухливий розум і свіже уяву тріумфували над моїм педагогічним безсиллям. Я мимоволі переконувався, що для свого середовища, для свого виховання (або, вірніше сказати, відсутності його) вона володіла дивовижними здібностями.

Одного разу я побіжно згадав щось про Петербург. Олеся одразу ж зацікавилася:

— Що таке Петербург? Містечко?

— Ні, це не містечко; це найбільший російський місто.

— Найбільший? Най, най, що ні на є? І більше його немає? — наївно пристала вона до мене.

— Ну да ... Там все головне начальство живе ... панове великі ... Будинки там все кам'яні, дерев'яних немає.

— Вже, звичайно, набагато більше нашої Степані? — впевнено запитала Олеся.

— О, так ... трошки побільше ... так, раз в п'ятсот. Там такі є будинки, в яких в кожному народу живе вдвічі більше, ніж у всій Степані.

— Ах, Боже мій! Які ж це вдома? — майже в переляку запитала Олеся.

Мені довелося, як звичайно, вдатися до порівняння.

— Жахливі будинку. О п'ятій, о шостій, а то і сім поверхів. Бачиш ось ту сосну?

— Найбільшу? Бачу.

— Так ось такі високі будинки. І від верху до низу набиті людьми. Живуть ці люди в маленьких конурку, точно птиці в клітках, людина по десяти в кожній, так що всім і повітря-то не вистачає. А інші внизу живуть, під самою землею, в вогкості і холоді; трапляється, що сонця у себе в кімнаті цілий рік не бачать.

— Ну, вже я б нізащо не проміняла свого лісу на ваше місто, — сказала Олеся, похитавши головою. — Я і в Степань-то прийду на базар, так мені противно зробиться. Штовхаються, шумлять, сваряться ... І така мене туга візьме за лісом, — так би кинула все і без оглядки побігла ... Бог з ним, з містом вашим, не стала б я там жити ніколи.

— Ну, а якщо твій чоловік буде з міста? — запитав я з легкою усмішкою.

Її брови нахмурились, і тонкі ніздрі здригнулися.

— Ось ще! — сказала вона з зневагою. — Ніякого мені чоловіка не треба.

— Це ти тепер тільки так кажеш, Олеся. Майже всі дівчата те ж саме говорять і все ж заміж виходять. Почекай трохи: зустрінешся з ким-небудь, полюбиш — тоді не тільки в місто, а на край світу з ним підеш.

— Ах, ні, ні ... будь ласка, не будемо про це, — з досадою відмахнулася вона. — Ну до чого ця розмова? .. Прошу вас, не треба.

— Яка ти смішна, Олеся. Невже ти думаєш, що ніколи в житті не полюбиш чоловіка? Ти — така молода, красива, сильна. Якщо в тебе кров загориться, то вже тут не до зароку буде.

— Ну що ж — і полюблю! — блиснувши очима, з викликом відповіла Олеся. — питає ні у кого не буду ...

— Стало бути, і заміж підеш, — подразніть я.

— Це ви, може бути, про церкву говорите? — здогадалася вона.

— Звичайно, про церкву ... Священик навколо аналоя буде водити, диякон заспіває "Ісая радій", на голову тобі одягнуть вінець ...

Олеся опустила повіки і зі слабкою посмішкою заперечливо похитала головою.

— Ні, голубе ... Може бути, вам і не сподобається, що я скажу, а тільки у нас в роду ніхто не вінчався: і мати і баба без цього прожили ... Нам до церкви і заходити-то не можна ...

— Все через чаклунство вашого?

— Так, через нашого чаклунства, — зі спокійною серйозністю відповіла Олеся. — Як же я посмію до церкви здатися, якщо вже від самого народження моя душа продана йому .

— Олеся ... Люба ... Повір мені, що ти сама себе обманюєш ... Адже це дико, це смішно, що ти говориш.

На обличчі Олесі знову здалося вже помічене мною одного разу дивний вираз переконаною і похмурої покори своєму таємничого призначенню.

— Ні, ні ... Ви цього не можете зрозуміти, а я це відчуваю ... Ось тут, — вона міцно притиснула руку до грудей, — в душі відчуваю. Весь наш рід проклятий на віки віків. Так ви посудіть самі: хто ж нам допомагає, що не він ? Хіба може проста людина зробити те, що я можу? Вся наша сила від нього йде.

І кожен раз наша розмова, ледь торкнувшись цієї надзвичайної теми, закінчувався так само. Даремно я виснажував всі доступні розумінню Олесі доводи, марно говорив в простій формі про гіпнотизмі, про навіювання, про лікарів-психіатрів і про індійських факірів, марно намагався пояснити їй фізіологічним шляхом деякі з її дослідів, хоча б, наприклад, замовляння крові, яке так просто досягається майстерним натисканням на вену, — Олеся, така довірлива до мене в усьому іншому, з упертою наполегливістю спростовувала всі мої докази і пояснення ... "Ну, добре, добре, про змову крові я вам, так і бути, подарую, — говорила вона , під підвищуючи голос в захопленні спору — а звідки ж інше береться? Хіба я один тільки й знаю, що кров заговорювати? Хочете, я вам в один день усіх мишей і тарганів виведу з хати? хочете, я в два дня вилікую простою водою найсильнішу огневица, хоч би всі ваші доктора від хворого відмовилися? Хочете, я зроблю так, що ви якусь одну слово зовсім забудете? А сні чому я розгадую? А майбутнє чому дізнаюся? "

Закінчувався цей спір завжди тим, що і я і Олеся замовкали не без внутрішнього роздратування один проти одного. Дійсно, для багатьох чинників з її чорного мистецтва я не вмів знайти пояснення в своїй невеликій науці. Я не знаю і не можу сказати, володіла чи Олеся і половиною тих секретів, про які говорила з такою наївною вірою, але те, чого я сам бував нерідко свідком, вселило в мене непохитне переконання, що Олесеві були доступні ті несвідомі, інстинктивні, туманні , здобуті випадковим досвідом, дивні знання, які, випередивши точну науку на цілі століття, живуть, перемішавши зі смішними і дикими повір'ями, в темній, замкнутої народній масі, передаючись як найбільша таємниця з покоління в покоління.

Незважаючи на різке розбіжність у цьому єдиному пункті, ми все сильніше і

міцніше прив'язувалися один до одного. Про кохання між нами не було сказано ще ні слова, але бути разом для нас вже стало потребою, і часто в мовчазні хвилини, коли наші погляди ненавмисно і одночасно зустрічалися, я бачив, як зволожувалися очі Олесі і як билася тоненька блакитна жилка у неї на скроні ...

Зате мої відносини з Ярмолою зовсім зіпсувалися. Для нього, очевидно, не були таємницею мої відвідування хатинки на курячих ніжках і вечірні прогулянки з Олесею: він завжди з дивовижною точністю знав все, що відбувається в його лісі. З деякого часу я помітив, що він починає уникати мене. Його чорні очі стежили за мною видали з докором і невдоволенням кожен раз, коли я збирався йти в ліс, хоча осуду свого він не висловлював жодним словом. Наші комічно серйозні заняття грамотою припинилися. Якщо ж я іноді ввечері кликав Ярмолу вчитися, він тільки махав рукою.

— Куди там! Пусте це справа, панич, — говорив він з ледачим презирством.

На полювання ми теж перестали ходити. Всякий раз, коли я піднімав про це розмова, у Ярмоли знаходився який-небудь привід для відмови: то рушницю у нього не справно, то собака хвора, то йому самому колись. "Нема часу, панич ... потрібно ріллю сьогодні кричати", — найчастіше відповідав Ярмола на моє запрошення, в я відмінно знав, що він зовсім не буде "кричати ріллю", а проведе цілий день близько монополії в сумнівній надії на чиєсь частування. Ця німа, затаєна ворожнеча починала мене втомлювати, і я вже подумував про те, щоб відмовитися від послуг Ярмоли, скориставшись для цього при першій наявній нагоді ... Мене зупиняло тільки почуття жалості до його величезної бідній родині, якій чотири рубля Ярмолова платні допомагали не померти з голоду.

VII

Одного разу, коли я, як звичайно, прийшов перед ввечері в хатинку на курячих ніжках, мені відразу кинулося в очі пригнічений настрій духу її мешканок. Стара сиділа з ногами на ліжку і, згорбившись, обхопивши голову руками, хиталася взад і вперед і щось невиразно бурмотіла. На моє вітання вона не звернула ніякої уваги. Олеся привіталася зі мною, як і завжди, ласкаво, але розмова у нас не в'язався. Мабуть, вона слухала мене неуважно і відповідала невпопад. На її гарному обличчі лежала тінь якоїсь постійної внутрішньої турботи.

— Я бачу, у вас сталося щось недобре, Олеся, — сказав я, обережно торкаючись рукою до її руки, що лежала на лавці.

Олеся швидко відвернулася до вікна, точно розглядаючи там що Вона намагалася бути спокійною, але її брови зсунулися і затремтіли, а зуби міцно прикусили нижню губу.

— Ні ... що ж у нас могло трапитися особливого? — промовила вона глухим голосом. — Все як було, так і залишилося.

— Олеся, навіщо ти говориш мені неправду? Це недобре з твого боку ... А я було думав, що ми з тобою зовсім друзями стали.

— Право ж, нічого немає ... Так ... свої турботи, дріб'язкові ...

— Ні, Олеся, либонь, не дріб'язкові. Подивися — ти сама на себе не схожа стала.

— Це вам так здається тільки.

— Будь же зі мною відверта, Олеся. Не знаю, чи зможу я тобі допомогти, але, може бути, хоч рада який-небудь дам ... Ну нарешті, просто тобі легше стане, коли поділишся горем.

— Ах, да правда, не варто і говорити про це, — з нетерпінням заперечила Олеся. — Нічим ви тут нам не можете підсобити.

Стара раптом з небувалою запалом втрутилася в нашу розмову:

— Чого ти фордибачишся, дурненька! Тобі справу говорять, а ти ніс дереш. Точно розумніший за тебе і на світлі-то немає нікого. Дозвольте, пане, я вам всю цю історію розповім по порядку, — повернулася вона в мою сторону.

Розміри неприємності виявилися значно більшими, ніж я міг припустити з слів гордої Олесі. Вчора ввечері в хатинку на курячих ніжках заїжджав місцевий урядник.

— Спочатку-то він честь честю сіл і горілки зажадав, — говорила Мануйлиха, — а потім і пішов і пішов. "Вибирайся, каже, з хати в двадцять чотири години з усіма своїми потрохами. Якщо, каже, я в наступний раз приїду і застану тебе тут, так і знай, не минути тобі етапного порядку. При двох, каже, солдатах відправлю тебе, анафему, на батьківщину ". А моя батьківщина, батюшка, далека, місто Амченск ... У мене там тепер і душі знайомої немає, та й пачпорт наші прострочені-распросрочени, та ще до того несправні. Ах ти, господи, нещастя мое!

— Чому ж він раніше дозволяв тобі жити, а тільки тепер надумався? — запитав я.

— Так ось ти диви ... брехати він щось таке, та я, правду кажучи, не зрозуміла. Бачиш, яке діло: халупка ця, ось в якій ми живемо, не наша, а поміщицька. Адже ми раніше з Олесею на селі жили, а потім ...

— Знаю, знаю, бабуся, чув про це ... Мужики на тебе розсердилися ...

— Ну ось це саме. Я тоді у старого поміщика, пана Абросимова, цю халупу випросила. Ну, а тепер нібито купив ліс новий поміщик і нібито хоче він якісь болота, чи що, сушити. Тільки чого ж я-то їм завадила?

— Бабуся, а може бути, все це брехня одне? — зауважив я. — Просто-напросто уряднику "червоненьку" захотілося отримати.

— Давала, рідний, давала. Чи не бере-ет! Ось історія ... Четвертний квиток давала, не бере ... Куд-да тобі! Так на мене визвірився, що я вже не знала, де стою. Зарядив в одну душу: "Он ді геть!" Що ж ми тепер робити будемо, сироти ми нещасні! Батюшка рідний, хоча б ти нам чим допоміг, присоромити б його, утробу ненаситну. Вік би, здається, була тобі вдячна.

— Бабуся! — докірливо, з розстановкою вимовила Олеся.

— Чого там — бабуся! — розсердилася стара. — Я тобі вже двадцять п'ятий рік — бабуся. Що ж, по-твоєму, з торбою краще йти? Ні, пане, ви її не слухайте. Вже будьте ласкаві, якщо можете зробити, то зробіть.

Я в невизначених виразах обіцяв поклопотатися, хоча, по правді сказати, надії було мало. Якщо вже наш урядник відмовлявся "взяти", значить, справа була надто серйозна. У цей вечір Олеся попрощалася зі мною холодно і, проти звичаю, не пішла

мене проводити. Я бачив, що самолюбива дівчина сердиться на мене за моє втручання і трохи соромиться бабусиної плаксивості.

VIII

Було сіреньке теплий ранок. Уже кілька разів приймався йти великий, короткий, благодатний дощ, після якого на очах росте молода трава і витягуються нові пагони. Після дощу на хвилинку визирало сонце, обливаючи радісним блиском облиту дощем молоду, ще ніжну зелень сиреней, суцільно наповнювали мій палісадник; голосніше ставав завзятий крик горобців на пухких городніх грядках; сильніше пахли клейкі коричневі бруньки тополі. Я сидів біля столу і креслив план лісової дачі, коли до кімнати зайшов Ярмола.

— Є врандік, — промовив він похмуро.

У мене в цю хвилину зовсім вилетіло з голови віддане мною два дні тому наказ повідомити мене у разі приїзду урядника, і я ніяк не міг відразу зміркувати, яке відношення має в цю хвилину до мене цей представник влади.

— Що таке? — запитав я в подиві.

— Кажу, що врандік приїхав, — повторив Ярмола тим же ворожим тоном, який він взагалі прийняв зі мною за останні дні. — Зараз я бачив його на греблі. Сюди їде.

На вулиці почулося торохтіння коліс. Я поспішно кинувся до вікна і відчинив його. Довгий, худий, шоколадного кольору мерин, з відвислою нижньою губою і скривдженою мордою, статечної підтюпцем волік високу труську плетушку, з якої він був з'єднаний за допомогою однієї лише голоблі, — іншу голоблю заміняла товста мотузка (злі повітові язика запевняли, що урядник навмисне завів цей сумний "виїзд" для припинення всіляких небажаних тлумачень). Урядник сам правив конем, займаючи своїм жахливим тілом, наділеним в сіру шинель франтуватого офіцерського сукна, обидва сидіння.

— Моє шанування, Євпсихій Африканович! — крикнув я, висувався з віконця.

— А-а, моє шанування-с! Як здоров'ячко? — відгукнувся він люб'язним, розкотистим начальницьким баритоном.

Він дотримав мерина і, доторкнувшись випрямленою долонею до козирка, з великовагової грацією нахилив вперед тулуб.

— Зайдіть на хвилиночку. У мене до вас справи одне є.

Урядник широко розвів руками і затряс головою.

— Не можу-с! При виконанні службових обов'язків. Їду в ВОЛОШ на мертве тіло — потопельник-с.

Але я вже знав слабкі сторони Євпсихія Африканович і тому сказав з удаваним байдужістю:

— Шкода, шкода ... А я з економії графа Ворцеля добув пару таких пляшок ...

— Не можу-с. Борг служби ...

— Мені буфетник по знайомству продав. Він їх в погребі, як дітей рідних, виховував ... Зайшли б ... А я вашому коника вівса накажу дати.

— Адже ось ви який, право, — з докором сказав урядник. — Чи не знаєте ви, що

служба насамперед? .. А вони з чим, ці пляшки-то? Слив'янка?

— Яке слив'янка! — махнув я рукою. — Старка, батюшка, ось що!

— Ми, зізнатися, вже подзакусіть, — з жалем почухав щоку урядник, неймовірно зморщивши при цьому особа.

Я продовжував з колишнім спокоєм:

— Не знаю, чи правда, але буфетник божився, що їй двісті років. Запах — прямо як коньяк, і самої бурштинової жовтизни.

— Ех! Що ви зі мною робите! — вигукнув у комічному відчаї урядник. — Хто ж у мене кінь-то прийме?

Старкі у мене дійсно виявилось кілька пляшок, хоча і не такий давній, як я хвалився, але я розраховував, що сила навіювання додасть їй кілька десятків років ... У всякому разі, це була справжня домашня, приголомшлива старка, гордість льоху розорився магната. (Євпсихій Африканович, який походив із духовних, негайно випросив у мене пляшку на випадок, як він висловився, що може статися простудного захворювання ...) І закуска у мене знайшлася гастрономічна: молода редиска зі свіжим, щойно збитим маслом.

— Ну-с, а діло-то ваше якого сорту? — запитав після п'ятої чарки урядник, відкинувшись на спинку затріщали під ним старого крісла.

Я почав викладати йому становище бідної старої, згадав про її безпорадність і відчай, побіжно пройшовся щодо непотрібного формалізму. Урядник слухав мене з опущеною вниз головою, методично очищаючи від корінців червону, пружну, сильним редиску і пережовуючи її з апетитним хрустінням. Зрідка він швидко підкидав на мене байдужі, каламутні, до смішного маленькі і блакитні очі, але на його червоною величезною фізіономії я не міг нічого прочитати: ні співчуття, ні опору. Коли я нарешті замовк, він тільки запитав:

— Ну, так чого ж ви від мене хочете?

— Як чого? — захвилювався я. — Вислухайте ж, будь ласка, в їхнє становище. Живуть дві бідні, беззахисні жінки ...

— І одна з них прямо бутон садовий! — ехидно вставив урядник.

— Ну вже там бутон або НЕ бутон — це справа дев'яте. Але чому, скажіть, вам і не прийняти в них участі? Нібито вам вже так поспішати потрібно їх виселити? Ну хоч почекайте трохи, поки я сам у поміщика подбайте. Чим ви ризикуєте, якщо почекаєте з місяць?

— Як чим я ризикую-с ?! — замайорів з крісла урядник. — Даруйте, та всім ризикую, і перш за все службою-с. Бог його знає що це за пан Ільяшевіч, новий поміщик. А може бути, каверзник-с ... з таких, які, ледве що, зараз папірець, пір'їнка і доносик в Петербург-с? У нас адже бувають і такі-с!

Я спробував заспокоїти розходився урядника:

— Ну повноті, Євпсихій Африканович. Ви перебільшуєте все це справа. Нарешті що ж? Адже ризик ризиком, а подяку все-таки вдячністю.

— Фью-ю-ю! — протяжно свиснув урядник і глибоко засунув руки в кишені

шароварів. — Теж подяку називається! Що ж ви думаєте, я через якихось двадцять п'ять рублів поставлю на карту своє службове становище? Ні-с, це ви про мене погано розумієте.

— Та що ви гарячитесь, Євпсихій Африканович? Тут зовсім не в сумі справа, а просто так ... Ну хоч по людству ...

— По че-ло-ве-че-ству? — іронічно відчеканив він кожен склад. — Дозвольте-с, так у мене ці люди ось де сидять-с!

Він енергійно вдарив себе по могутньому бронзовому потилиці, який звисав на комір жирної безволосої складкою.

— Ну, це вже ви, здається, занадто, Євпсихій Африканович.

— Ні крапельки не дуже-с. "Це — виразка тутешніх місць", за висловом знаменитого байкаря, пана Крилова. Ось хто ці дві дами-с! Ви не зволили читати прекрасний витвір його ясновельможності князя Урусова під назвою "Поліцейський урядник"?

— Ні не доводилось.

— І дуже даремно-с. Прекрасне і високоморальну твір. Раджу на дозвіллі ознайомитися ...

— Добре, добре, я з задоволенням ознайомлюсь. Але я все-таки не розумію, яке відношення має ця книжка до двох бідним жінкам?

— Яке? Дуже пряме-с. Пункт перший (Євпсихій Африканович загнув товстий, волосатий вказівний палець на лівій руці): "Урядник має неослабний спостереження, щоб все ходили в храм божий з ретельністю, перебуваючи, однак, у ньому без зусиль ..." Дозвольте дізнатися, чи ходить ця ... як її ... Мануйлиха, чи що? .. Ходить вона коли-небудь до церкви?

Я мовчав, здивований несподіваним оборотом мови. Він подивився на мене з торжеством і загнув другий палець.

— Пункт другий: "Забороняються повсюдно лжепредсказанія і лжепредзнаменованія ..." Чи відчуваєте-с? Потім пункт третій-з: "Забороняється видавати себе за чаклуна або чарівника і вживати подібні обмани-с". Що ви на це скажете? А раптом все це виявиться або стороною дійде до начальства? Хто відповідатиме? — Я. Кого зі служби по шапці? — Мене. Бачите, яка штукенція.

Він знову сів у крісло. Очі його, підняті догори, неуважно бродили по стінах кімнати, а пальці голосно барабанили по столу.

— Ну, а якщо я вас попрошу, Євпсихій Африканович? — почав я знову солодким тоном. — Звичайно, ваші обов'язки складні і клопітливі, але ж серце у вас, я знаю, Предоброго, золоте серце. Що вам варто пообіцяти мені не чіпати цих жінок?

Очі урядника раптом зупинилися поверх моєї голови.

— Нічого собі у вас рушницю, — недбало впустив він, не перестаючи тарабанити. — Славне рушницю. Минулий раз, коли я до вас заїжджав і не застав удома, я все на нього милувався ... Дивовижне ружьецо!

Я теж повернув голову назад і подивився на рушницю.

— Так, рушницю непогане, — похвалив я. — Адже воно старовинне, фабрики Гастін-Реннет, я його тільки в минулому році на центральне переробив. Ви зверніть увагу на стовбури.

— Як же-с, як же-с ... я на стовбури щось головним чином і милувався. Чудова річ ... Просто, можна сказати, скарб.

Наші очі зустрілися, і я побачив, як в кутах губ урядника здригнулася легка, але багатозначна посмішка. Я піднявся з місця, зняв зі стіни рушницю і підійшов з ним до Євпсихія Африканович.

— У черкесів є дуже милий звичай дарувати гостю все, що він похвалить, — сказав я люб'язно. — Ми з вами хоча і не черкеси, Євпсихій Африканович, але я прошу вас прийняти від мене цю річ на пам'ять.

Урядник про людське око засоромився.

— Та що ви, таку красу! Ні, ні, це вже занадто щедрий звичай!

Однак мені не довелося довго його вмовляти. Урядник прийняв рушницю, дбайливо поставив його між своїх колін і любовно витер чистим носовою хусткою пил, що осів на спусковий скобі. Я трохи заспокоївся, побачивши, що рушниця, по крайній мере, перейшло в руки любителя і знавця. Майже одразу Євпсихій Африканович встав і заквапився їхати.

— Справа не чекає, а я тут з вами забалакався, — говорив він, голосно стукаючи об підлогу неналежавшіми калошами. — Коли будете в наших краях, ласкаво просимо до мене.

— Ну, а як же щодо Мануйлихи, пан начальство? — делікатно нагадав я.

— Подивимось, побачимо ... — невизначено буркнув Євпсихій Африканович. — Я ось вас про що хотів попросити ... Редис у вас чудовий ...

— Сам виростив.

— Уд-дівительний редис! А у мене, знаєте, моя благовірна страшна прихильниця всякої овочі. Так якби, знаєте, того, пучечок один.

— Із задоволенням, Євпсихій Африканович. Вважатиму боргом ... Сьогодні ж через призначеного відправляю кошечок. І маслечка вже дозвольте заодно ... Масло у мене на рідкість.

— Ну, і маслечка ... — милостиво дозволив урядник. — А цим бабам ви дайте вже знак, що я їх поки що не трону. Тільки нехай вони відають, — раптом підніс він голос, — що одним спасибі від мене не відбудуться. А зацим бажаю бути здоровими. Ще раз мерсі вам за подаруночок і за частування.

Він по-військовому пристукнув каблуками і важкої ходою ситого важливого людини пішов до свого екіпажу, біля якого в шанобливих позах, без шапок, вже стояли соцький, сільський староста і Ярмола.

IX

Євпсихій Африканович стримав свою обіцянку і залишив на невизначений час у спокої мешканок лісової хатки. Але мої стосунки з Олесею різко і дивно змінилися. В її зверненні зі мною не залишилося і сліду колишньої довірливій і наївною ласки,

колишнього пожвавлення, в якому так мило змішувалося кокетство красивої дівчини з жвавою дитячою пустотливістю. У нашій розмові з'явилася якась непереборна незручна вимушеність ... З поспішної боязкості Олеся уникала живих тим, що давали раніше такий безмежний простір нашого цікавості.

В моїй присутності вона віддавалася роботі з напруженою, суворой діловитістю, але часто я спостерігав, як серед цієї роботи її руки раптом опускалися безсило уздовж колін, а очі нерухомо і невизначено спрямовувалися вниз, на підлогу. Якщо в таку хвилину я називав Олесеві на ім'я або пропонував їй будь-яке питання, вона здригалася і повільно звертала до мене своє обличчя, в якому відображалися переляк і зусилля зрозуміти сенс моїх слів. Іноді мені здавалося, що її обтяжує і обмежує моє суспільство, але це припущення погано в'язалося з величезним інтересом, які порушуються в ній всього лише кілька днів тому кожним моїм зауваженням, кожною фразою ... Залишалося думати тільки, що Олеся не хоче мені пробачити мого, так обурих її незалежну натуру, покровительства в справі з урядником. Але і ця здогадка не задовольняла мене: звідки справді могла з'явитися у простий, що виросла серед лісу дівчини така надмірно педантична гордість?

Все це вимагало роз'яснень, а Олеся наполегливо уникала будь-якого доброї нагоди для відвертої розмови. Наші вечірні прогулянки припинилися. Даремно кожен день, збираючись йти, я кидав на Олесю красномовні, благальні погляди, — вона робила вигляд, що не розуміє їх значення. Присутність же старої, незважаючи на її глухоту, турбувало мене.

Іноді я обурювався проти власного безсилля і проти звички, тягнула мене кожен день до Олесеві. Я і сам не підозрював, якими тонкими, міцними, незримими нитками було прив'язане моє серце до цієї чарівної, незрозумілою для мене дівчині. Я ще не думав про любов, але я вже переживав тривожний, що передує любові період, повний неясних, млосно сумних відчуттів. Де б я не був, чим би не старався розважитися, — всі мої думки були зайняті чином Олесі, все моє єство прагнуло до неї, кожен спогад про її іноді дуже мізерні слова, про її жестах і усмішках стискало з тихою і солодкою болем моє серце. Але наступав вечір, і я довго сидів біля неї на низькій хиткою лавочці, з досадою відчуваючи себе все більш боязким, незграбним і ненаходчивим.

Одного разу я провів таким чином близько Олесі цілий день. Вже з ранку я себе відчував недобре, хоча ще не міг ясно визначити, в чому полягало моє нездоров'я. До вечора мені стало гірше. Голова зробилася важкою, в вухах шуміло, в темряві я відчував тупий невпинну біль, — точно хтось тиснув на неї м'якою, але сильною рукою. В роті у мене пересохло, і по всьому тілу постійно розливалася якась лінива, важка слабкість, від якої щохвилини хотілося позіхати і тягнутися. В очах відчувалася така біль, як ніби-то я тільки що пильно і близько дивився на блискучу крапку.

Коли ж пізно ввечері я повертався додому, то як раз на середині шляху мене раптом схопив і затряс бурхливий напад ознобу. Я йшов, майже не бачачи дороги, майже не усвідомлюючи, куди йду, і хитаючись, мов п'яний, між тим як мої щелепи вибивали одна об одну часту і гучну дріб.

Я до сих пір не знаю, хто довів мене до дому ... Рівно шість днів була мене невідступна жахлива поліська лихоманка. Днем недуга як нібито затихав, і до мене поверталось свідомість. Тоді, зовсім виснажений хворобою, я ледве-ледве ходив по кімнаті з болем і слабкістю в колінах; при кожному більш сильному русі кров приливає гарячою хвилею до голови і застеляла мороком всі предмети перед моїми очима. Увечері ж, звичайно годин близько семи, як буря, налітає на мене напад хвороби, і я проводив на ліжку жахливу, довгу, як століття, ніч, то трясучись під ковдрою від холоду, то палаючи нестерпним жаром. Тільки-но дрімота злегка стосувалася мене, як дивні, безглузді, болісно-строкаті сновидіння починали грати моїм розпаленим мозком. Всі мої мрії були сповнені дріб'язкових мікроскопічних деталей, громадилися і чіплялися одна за іншу в потворної штовханині. То мені здавалося, що я розбираю якісь різнокольорові, химерних форм ящики, виймаючи маленькі з великих, а з маленьких ще менші, і ніяк не можу припинити цій нескінченній роботи, яка мені давно вже здається огидною. Те миготіли перед моїми очима з дурманячої швидкістю довгі яскраві смуги шпалер, і на них замість візерунків я з дивовижною виразністю бачив цілі гірлянди з людських облич — часом красивих, добрих і усміхнених, часом роблять страшні гримаси, висовувати язик, який скалить зуби і обертають величезними білками. Потім я вступав з Ярмолою в заплутаний, надзвичайно складний абстрактний суперечка. З кожною хвилиною доводи, які ми наводили один одному, ставали все більш тонкими і глибокими; окремі слова і навіть літери слів брали раптом таємниче, невимірне значення, і разом з тим мене все сильніше охоплював бридливий жах перед невідомою, протиприродною силою, що вимотує з моєї голови один за іншим потворні софізми і не дозволяє мені перервати давно вже опротивівшого спору ...

Це був якийсь киплячий вихор людських і звіриних фігур, ландшафтів, предметів найдивовижніших форм і кольорів, слів і фраз, значення яких сприймалося всіма почуттями ... Але — дивна річ — в той же час я не переставав бачити на стелі світлий рівне коло, відкидається лампою з зеленим обгорілим абажуром. І я знав чомусь, що в цьому спокійному колі з нечіткими краями причаїлася безмовна, одноманітна, таємнича і грізна життя, ще більш жахлива і гнітюча, ніж скажений хаос моїх сновидінь.

Потім я прокидався або, вірніше, не прокидався, а раптово заставав себе бодрствующим. Свідомість майже поверталось до мене. Я розумів, що лежу в ліжку, що я хворий, що я тільки що марив, але світлий коло на темному стелі все-таки лякав мене прихованою зловісною загрозою. Слабою рукою діставав я до годин, дивився на них і з тужливим здивуванням переконувався, що вся нескінченна низка моїх потворних снів зайняла не більше двох-трьох хвилин. "Господи! Так коли ж настане світанок!" — з відчаєм думав я, борсаючись головою по гарячих подушках і відчуваючи, як обпалює мені губи моє власне важке і коротке дихання ... Але ось знову заволоділа мною тонка дрімота, і знову мозок мій робився ігралищем строкатого кошмару, і знову через дві хвилини я прокидався, охоплений смертельною тугою ...

Через шість днів моя міцна натура, разом з допомогою хініну і настою

подорожника, перемогла хворобу. Я встав з ліжка весь розбитий, ледь тримаючись на ногах. Одуjuanня відбувалося з жадібною швидкістю. В голові, стомленої шестиденним гарячковим маренням, відчувалося тепер ліниве і приємне відсутність думок. Апетит з'явився в подвоєному розмірі, і тіло моє міцніло по годинах, впиваючись кожною своєю часткою здоров'я і радість життя. Разом з тим з новою силою потягнуло мене в ліс, в самотню покривив хату. Нерви мої ще не оговталися, і кожен раз, викликаючи в пам'яті обличчя і голос Олесі, я відчував таке ніжне розчулення, що мені хотілося плакати.

Х

Минуло ще п'ять днів, і я настільки зміцнів, що пішки, без найменшої втоми, дійшов до хатинки на курячих ніжках. Коли я ступив на її поріг, то серце забилося з тривожним страхом у мене в грудях. Майже два тижні не бачив я Олесі і тепер особливо ясно зрозумів, як була вона мені близька і мила. Тримаючись за дужку двері, я кілька секунд моделлю і ледве переводила подих. У нерішучості я навіть закрив очі на деякий час, перш ніж штовхнути двері ...

У враження, подібних до тих, які пішли за моїм входом, ніколи неможливо розібратися ... Хіба можна запам'ятати слова, сказані на перші моменти зустрічі матір'ю і сином, чоловіком і дружиною або двома закоханими? Говоряться найпростіші, самі повсякденні фрази, смішні навіть, якщо їх записувати з точністю на папері. Але тут кожне слово доречно і нескінченно мило хоча б тому, що йдеться воно найдорожчим на світі голосом.

Я пам'ятаю, дуже добре пам'ятаю тільки те, що до мене швидко обернулося бліде обличчя Олесі і що на цьому чарівному, новому для мене особі в одну мить відбилися, змінюючи один одного, подив, переляк, тривога і ніжна сяюча посмішка любові ... Стара щось то шамкає, тупцюючи біля мене, але я не чув її вітань. Голос Олесі долинув до мене, як солодка музика:

— Що з Вами сталося? Ви були хворі? Ох, як же ви схудли, бідний мій.

Я довго не міг нічого відповісти, і ми мовчки стояли один проти одного, тримаючись за руки, прямо, глибоко і радісно дивлячись один одному в очі. Ці кілька мовчазних секунд я завжди вважаю найщасливішими в моєму житті; ніколи, ніколи, ні раніше, ні пізніше, я не відчував такого чистого, повного, всепоглинаючого захоплення. І як багато я читав у великих темних очах Олесі: і хвилювання зустрічі, і докір за моє довга відсутність, і гаряче визнання в любові ... Я відчув, що разом з цим поглядом Олеся віддає мені радісно, без всяких умов і коливань, все своє істота .

Вона перша порушила це чарівність, вказавши мені повільним рухом століття на Мануйлихи. Ми сіли поруч, і Олеся почала докладно і дбайливо розпитувати мене про хід моєї хвороби, про ліки, які я приймав, про слова і думках доктора (два рази приїжджав до мене з містечка). Про доктора вона змусила мене розповісти кілька разів поспіль, і я часом помічав на її губах швидко глузливу посмішку.

— Ах, навіщо я не знала, що ви захворіли! — вигукнула вона з нетерплячим жалем. — Я б в один день вас на ноги поставила ... Ну, як же їм можна довіряти, коли вони нічого, ні-чо-го не розуміють? Чому ви за мною не послали?

Я зам'явся.

— Річ у тім, Олеся ... це і сталося так раптово ... і крім того, я боявся тебе турбувати. Ти останнім часом стала зі мною якась дивна, точно все сердилась на мене або набрид я тобі ... Послухай, Олеся, — додав я, знижуючи голос, — нам з тобою багато, багато потрібно поговорити ... тільки одним ... розумієш?

Вона тихо опустила повіки в знак згоди, потім боязко озирнулася на бабусю і швидко шепнула:

— Так ... я і сама хотіла ... потім ... зачекайте ...

Тільки-но зайшло сонце, як Олеся стала мене квапити йти додому.

— Збирайтеся, збирайтеся швидше, — говорила вона, захоплюючи мене за руку з лави. — Якщо вас тепер вогкістю охопить, — хвороба зараз же назад повернеться.

— А ти куди ж, Олеся? — запитала раптом Мануйлиха, бачачи, що її внучка поспішно накинула на голову великий сірий вовняний хустку.

— Піду ... проводжу трошки, — відповіла Олеся.

Вона сказала це байдуже, дивлячись нема на бабусю, а в вікно, але в її голосі я вловив ледь помітний відтінок роздратування.

— Підеш-таки? — з наголосом перепитала баба.

— Так, і піду! — заперечила вона гордовито. — Вже давно про це говорено і переговорено ... Моя справа, мій і відповідь.

— Ех, ти! .. — з досадою і докором вигукнула стара.

Вона хотіла ще щось додати, але тільки махнула рукою, попленталася своєї тремтячою ногою в кут і, крекчучи, закопошившись там над якоюсь кошиком.

Я зрозумів, що цей швидкий незадоволений розмова, якому я тільки що був свідком, служить продовженням довгого ряду взаємних сварок і спалахів. Спускаючись поруч з Олесею до бору, я запитав її:

— Бабуся не хоче, щоб ти ходила зі мною гуляти? Так?

Олеся з досадою знизала плечима.

— Будь ласка, не звертайте на це уваги. Ну да, не хоче ... Що ж! .. Хіба я не вільна робити, що мені подобається?

У мені раптом піднялося нестримне бажання дорікнути Олесеві за її колишню суворість.

— Значить, і раніше, ще до моєї хвороби, ти теж могла, але тільки не хотіла залишатися зі мною один на один ... Ах, Олеся, якби ти знала, яку ти заподіяла мені біль ... Я так чекав, так чекав щовечора, що ти знову підеш зі мною ... А ти, бувало, завжди така неуважна, нудна, сердита ... О, як ти мене мучила, Олеся! ..

— Ну, перестаньте, голубчику ... Забудьте це, — з м'яким вибаченням в голосі попросила Олеся.

— Ні, я ж не в докір тобі кажу, — так, до слова прийшлося ... Тепер я розумію, чому це було ... Але ж спочатку — право, навіть смішно і згадати — я подумав, що ти образилася на мене з-за урядника. І ця думка мене сильно засмучувала. Мені здавалося, що ти мене таким далеким, чужим людиною вважаєш, що навіть просту

дружню послугу тобі від мене важко прийняти ... Дуже мені це було гірко ... Я ж і не підозрював, Олеся, що все це від бабусі йде ...

Особа Олесі раптом спалахнуло яскравим рум'янцем.

— І зовсім не від бабусі! .. Сама я цього не хотіла! — гаряче, з запалом вигукнула вона.

Я подивився на неї збоку, так що мені стало видно чистий, ніжний профіль її злегка нахиленої голови. Тільки тепер я помітив, що і сама Олеся схудла за цей час і навколо її очей лягли блакитні тіні. Відчувши мій погляд, Олеся підвела на мене очі, але одразу ж опустила їх і відвернулася з соромливою усмішкою.

— Чому ти не хотіла, Олеся? Чому? — запитав я обривається від хвилювання голосом і, схопивши Олесеві за руку, примусив її зупинитися.

Ми в цей час перебували якраз на середині довгої, вузької і прямий, як стріла, лісової просіки. Високі, стрункі сосни обступали нас з обох сторін, утворюючи гігантський, йде вдалину коридор зі склепінням із запашних гушавині. Голі, облуплені стовбури були пофарбовані багряним відблиском догорають зорі ...

— Чому? Чому, Олеся? — твердив я пошепки і все сильніше стискав її руку.

— Я не могла ... Я боялася, — ледь чутно промовила Олеся. — Я думала, що можна піти від долі ... А тепер ... тепер ...

Вона задихнулася, точно їй не вистачало повітря, і раптом її руки швидко і міцно обвилися навколо моєї шиї, і мої губи солодко обпик квапливий, тремтячий шепіт Олесі:

— Тепер мені все одно, все одно! .. Тому що я люблю тебе, мій дорогий, моє щастя, мій любий! ..

Вона тулилася до мене все сильніше, і я відчував, як тремтіло під моїми руками її сильне, міцне, гаряче тіло, як часто билося близько моїх грудей її серце. Її пристрасні поцілунки вливалися в мою ще не зміцнілу від хвороби голову, як п'яне вино, і я почав втрачати самовладання.

— Олеся, заради бога, не треба ... залиш мене, — говорив я, намагаючись розтиснути її руки. — Тепер і я боюся ... боюся самого себе ... Пустити мене, Олеся.

Вона підняла догори своє обличчя, і все воно освітілося томної, повільної посмішкою.

— Не бійся, мій миленький, — сказала вона з невимовним виразом ніжною ласки і зворушливою сміливістю. — Я ніколи не попрекну тебе, ні до кого ревнувати не стану ... Скажи тільки: чи любиш?

— Люблю, Олеся. Давно люблю і міцно люблю. Але ... не цілуй мене більше ... Я слабку, у мене голова йде обертом, я не ручаюся за себе ...

Її губи знову довго і болісно-солодко припали до моїх, і я не почув, а швидше вгадав її слова:

— Ну, так і не бійся і не думай ні про що більше ... Сьогодні наш день, і ніхто у нас його не забере ...

І вся ця ніч злилася в якусь чарівну, чарівну казку. Зійшов місяць, і його сяйво химерно строкато і таємниче розцвітили ліс, лягло серед мороку нерівними, синяво-

блідими плямами на кострубаті стовбури, на вигнуті сучки, на м'який, як плюшевий килим, мох. Тонкі стовбури беріз білили різко й чітко, а на їх рідкісну листя, здавалося, були накинуті сріблясті, прозорі, газові покриви. Місцями світло зовсім не проникав під густий навіс соснових гілок. Там стояв повний, непроникний морок, і тільки в самій середині його скользящего невідомо звідки промінь раптом яскраво осявало довгий ряд дерев і кидав на землю вузьку правильну доріжку, — таку світлу, ошатну і чарівну, точно алея, прибрана ельфами для урочистої ходи Оберона і титанів. І ми йшли, обнявшись, серед цієї усміхненої живої легенди, без єдиного слова, пригнічені своїм щастям і моторошним мовчанкою лісу.

— Дорогий мій, а я ж і забула зовсім, що тобі додому треба поспішати, — спохопилася раптом Олеся. — Ось яка бридка! Ти тільки що видужав, а я тебе досі в лісі тримаю.

Я обняв її і відкинув хустку з її густих темних волосся і, нахилившись до її вуха, запитав ледь чутно:

— Ти не шкодуєш, Олеся? Чи не каєшся?

Вона повільно похитала головою.

— Ні, ні ... Що б потім не трапилося, я не пошкодую. Мені так добре...

— А хіба неодмінно повинно щось трапитись?

В її очах промайнуло відображення знайомого мені містичного жаху.

— О, так, неодмінно ... Пам'ятаєш, я тобі казала про трефова даму? Адже ця трефова дама — я, це зі мною буде нещастя, про що сказали карти ... Ти знаєш, я ж хотіла тебе попросити, щоб ти і зовсім у нас перестав бувати. А тут як раз ти захворів, і я тебе мало не півмісяця не бачила ... І така мене по тобі туга охопила, такий сум, що, здається, все б на світі віддала, аби з тобою хоч хвилиночку ще побути ... Ось тоді-то я і зважилася. Нехай, думаю, що буде, те й буде, а я своєї радості нікому не віддам ...

— Це правда, Олеся. Це і зі мною так було, — сказав я, торкаючись губами до її скроні. — Я до того часу не знав, що люблю тебе, поки не розлучився з тобою. Недарма, видно, хтось сказав, що розлука для любові той же, що вітер для вогню: маленьку любов вона гасить, а велику роздмухує ще сильніше.

— Як ти сказав? Повтори, повтори, будь ласка, — зацікавилася Олеся.

Я повторив ще раз це не знаю кому належить вислів. Олеся задумалася, і я побачив по руху її губ, що вона повторює мої слова.

Я близько вдивлявся в її бліде, закинута назад особа, в її великі чорні очі з блискучими в них яскравими місячними відблисками, — і неясне передчуття близької біди раптом раптовим холодом заповзло в мою душу.

XI

Майже цілий місяць тривала наївна, чарівна казка нашої любові, і до сих пір разом з прекрасним виглядом Олесі живуть з нев'янучої силою в моїй душі ці палаючі вечірні зорі, ці росяні, пахучі конваліями і медом ранку, повні бадьорою свіжості і дзвінкого пташиного гама, ці жаркі, важкі, ледачі червневі дні ... жодного разу ні нудьга, ні стомлення, ні вічна пристрасть до бродячої житті не ворухнулися за цей час в моїй

душі. Я, як язичницький бог або як молоде, сильне тварина, насолоджувався світлом, теплом, свідомої радістю життя і спокійною, здоровою, чуттєвою любов'ю.

Стара Мануйлиха стала після мого одужання так нестерпно буркотливий, зустрічала мене з такою відвертою злістю і, поки я сидів в хаті, з таким гучним жорстокістю рухала горщиками в грубці, що ми з Олесею воліли сходитися щовечора в лісі ... І велична зелена краса бору, як дорогоцінна оправа, прикрашала нашу безтурботну любов.

Кожен день я все з великим подивом знаходив, що Олеся — ця виросла серед лісу, не вміє навіть читати дівчина — у багатьох випадках життя виявляє чутливу делікатність і особливий, вроджений такт. У любові — в прямому, грубому її сенсі — завжди є жахливі боку, складові муки і сором для нервових, художніх натур. Але Олеся вміла уникати їх з такою наївною цнотливістю, що жодного разу жодна погане порівняння, жоден цинічний зараз не образили нашого зв'язку.

Тим часом наближався час мого від'їзду. Власне кажучи, всі мої службові обов'язки в Перебрдах були вже покінчено, і я навмисне відтягував термін мого повернення в місто. Я ще ні слова не говорив про це Олесі, боячись навіть уявити собі, як вона прийме моє повідомлення про необхідність виїхати. Взагалі я перебував у скрутному становищі. Звичка пустила в мені надто глибоке коріння. Бачити щодня Олесеви, чути її милий голос і дзвінкий сміх, відчувати ніжну красу її ласки — стало для мене більше ніж необхідністю. У рідкісні дні, коли негода заважало нам зустрічатися, я відчував себе точно втраченим, точно позбавленим чогось найголовнішого, найважливішого в моєму житті. Будь-яке заняття здавалося мені нудним, зайвим, і все моє єство прагнуло до лісу, до тепла, до світла, до милого звичного особі Олесі.

Думка одружитися на Олесі все частіше і частіше приходила мені в голову. Спочатку вона лише зрідка представлялася мені як можливий, на крайній випадок, чесний результат з наших відносин. Одне лише обставина лякало і зупиняло мене: я не смів навіть уявляти собі, якою буде Олеся, одягнена в модне плаття, що розмовляє у вітальні з дружинами моїх товаришів по службі, що вціліла від цієї чарівної рамки старого лісу, повного легенд і таємничих сил.

Але чим ближче підходив час мого від'їзду, тим більший жах самотності і велика туга опановували мною. Рішення одружитися з кожним днем міцнішала в моїй душі, і під кінець я вже перестав бачити в ньому зухвалий виклик суспільству. "Одружуються ж хороші і вчені люди на Швейка, на покоївок, — втішав я себе, — і живуть прекрасно і до кінця днів своїх благословляють долю, штовхнули їх на це рішення. Не буду ж я найнещасніші інших, справді? "

Одного разу в середині червня, під вечір, я, як звичайно, чекав Олесеви на повороті вузької лісової стежки між кущами квітучого глоду. Я ще здалеку впізнав легкий, швидкий шум її кроків.

— Здрастуй, мій рідненький, — сказала Олеся, обіймаючи мене і важко дихаючи. — Зачекався мабуть? А я насилу-насилу вирвалася ... Все з бабусею воювала.

— Досі не встигла?

— Куди там! "Ти, каже, пропадеш через нього ... натішитися він тобою досхочу, та й кине. Не любить він тебе зовсім ... "

— Це вона про мене так?

— Про тебе, милий ... Адже я все одно жодному її слівце не вірю.

— А вона все знає?

— Не скажу напевно ... здається, знає. Я з нею, втім, про це нічого не кажу — сама здогадується. Ну, та що про це думати ... Підемо.

Вона зірвала гілку глоду з пишним гніздом білих квітів і встромила собі в волосся. Ми повільно пішли по стежці, трохи розовевшей на вечірньому сонці.

Я ще минулої ночі вирішив будь-що-будь висловитися в цей вечір. Але дивна боязкість обтяжує моя мова. Я думав: якщо скажу Олесеві про мій від'їзд і про одруження, то повірить вона мені? Чи не здасться їй, що я своєю пропозицією тільки зменшую, пом'якшую першу біль наноситься рани? "Ось як дійдемо до того клена з обдертим стволем, так зараз же і почну", — призначив я собі подумки. Ми дорівнювали з кленом, і я, бліднучи від хвилювання, вже перекладав дихання, щоб почати говорити, але раптово моя сміливість слабшала, дозволяючи нервовим, болючим биттям серця і холодом в роті. "Двадцять сім — моє фєральное число, — думав я кілька хвилин по тому, — дорахую до двадцяти семи, і тоді! .." І я приймався лічити про себе, але коли доходив до двадцяти семи, то відчував, що рішучість ще не дозріла до мені. "Ні, — говорив я собі, — краще вже буду продовжувати вважати до шістдесяти, — це складе якраз цілу хвилину, — і тоді неодмінно, неодмінно ..."

— Що таке сьогодні з тобою? — запитала раптом Олеся. — Ти думаєш про щось неприємне. Що з тобою трапилося?

Тоді я заговорив, але заговорив якимось самому мені противним тоном, з удаваною, неприродною недбалістю, точно справа йшла про самому дріб'язковому предмет.

— Дійсно, є маленька неприємність ... ти вгадала. Олеся ... Бачиш, моя служба тут закінчена, і мене начальство викликає в місто.

Мигцем, збоку я глянув на Олесю і побачив, як втекли фарба з її обличчя і як затремтіли її губи. Але вона не відповіла мені ні слова. Кілька хвилин я мовчки йшов з нею поруч. У траві голосно кричали коники, і звідкись здалеку долинав одноманітний напружений скрип деркача.

— Ти, звичайно, і сама розумієш, Олесю, — знову почав я, — що мені тут залишатися незручно і ніде, та, нарешті, і службою нехтувати не можна ...

— Ні ... що ж ... тут і говорити нема чого, — відгукнулася Олеся нібито спокійно, але таким глухим, неживим голосом, що мені стало моторошно. — Якщо служба, то, звичайно ... треба їхати ...

Вона зупинилася біля дерева і сперлася спиною об його стовбур, вся бліда, з безсило впали вздовж тіла руками, з жалюгідною, болісної посмішкою на губах. Її блідість злякала мене. Я кинувся до неї і міцно стиснув її руки.

— Олеся ... що з тобою? Олеся ... мила! ..

— Нічого ... вибачте мене ... це пройде. Так ... голова запаморочилася ...

Вона зробила над собою зусилля і пройшла вперед, не забираючи у мене своєї руки.

— Олесь, ти тепер про мене погано подумала, — сказав я з докором. — Соромно тобі! Невже і ти думаєш, що я можу поїхати, кинувши тебе? Ні, моя дорога. Я тому і почав цю розмову, що хочу сьогодні ж піти до твоєї бабусі і сказати їй, що ти будеш моєю дружиною.

Зовсім несподівано для мене, Олесю майже не здивували мої слова.

— Твоєї дружиною? — Вона повільно і сумно похитала головою. — Ні, Іванко, милий, це неможливо!

— Чому ж, Олесь? Чому?

— Ні, ні ... Ти і сам розумієш, що про це смішно і думати. Ну яка я тобі дружина насправді? Ти пан, ти розумний, освічений, а я? Я і читати не вмію, і куди ступити не знаю ... Ти одного сорому через мене не оберешся ...

— Це все дурниці, Олесь! — заперечив я гаряче. — Ти через півроку сама себе не впізнаєш. Ти не підозрюєш навіть, скільки в тебе вродженого розуму і спостережливості. Ми з тобою разом прочитаємо багато хороших книжок, познайомимось з добрими, розумними людьми, ми з тобою весь широкий світ побачимо, Олесь ... Ми до старості, до самої смерті будемо йти рука об руку, ось як тепер йдемо, і не соромитися, а пишатися тобою я буду і дякувати тобі! ..

На мою палку промову Олесь відповіла мені вдячним потиском руки, але продовжувала стояти на своєму.

— Та хіба це одне? .. Може бути, ти ще не знаєш? .. Я ніколи не говорила тобі ... Адже у мене батька немає ... Я незаконна ...

— Перестань, Олесь ... Це найменше мене зупиняє. Яке мені діло до твоєї рідні, якщо ти сама для мене дорожче батька і матері, дорожча цілого світу? Ні, все це дрібниці, все це порожні відмовки! ..

Олесь з тихою, покірною ласкою притулилася плечем до мого плеча.

— Голубчик ... Краще б ти зовсім про це не починав розмови ... Ти молодий, вільний ... Невже у мене вистачило б духу зв'язати тебе по руках і по ногах на все життя? .. Ну, а якщо тобі потім інша сподобається? Адже ти мене тоді зненавидиш, проклянеш той день і годину, коли я погодилася піти за тебе. Не гнівайся, мій дорогий! — з благанням вигукнула вона, бачачи по моему обличчю, що мені неприємні ці слова. — Я не хочу тебе образити. Я адже тільки про твоє щастя думаю. Нарешті, ти забув про бабусю. Ну поміркуй сам, хіба добре буде з мого боку її одну залишити?

— Що ж ... і бабусі у нас місце знайдеться. (Зізнатися, думка про бабусю мене сильно пожолобила.) А не захоче вона у нас жити, так у кожному місті є такі будинки ... вони називаються богадельнями ... де таким стареньким дають і спокій, і догляд уважний ...

— Ні що ти! Вона з лісу нікуди не піде. Вона людей боїться.

— Ну, так ти вже сама придумуй, Олесь, як краще. Тобі доведеться вибирати між мною і бабусею. Але тільки знай одне — що без тебе мені і життя буде противна.

— Сонечко моє! — з глибокою ніжністю промовила Олеся. — Вже за одні твої слова спасибі тобі ... Відігрів ти моє серце ... Але все-таки заміж я за тебе не піду ... Краще вже я так піду з тобою, якщо не виженеш ... Тільки не поспішай, будь ласка, не квап мене. Дай мені зо два, я все це гарненько обміркую ... І з бабусею теж потрібно поговорити.

— Послухай, Олеся, — запитав я, осяяний новою гіпотезою. — А може бути, ти знову ... церкви боїшся?

Мабуть, що з цього питання і треба було почати. Майже щодня сперечався я з Олесею, намагаючись переконати її в уявному проклятті, що тяжіє над її родом разом з володінням чарівних силами. По суті, в кожному російською інтелігента сидить трошки развівателя. Це у нас в крові, це впроваджено нам всієї російської белетристикою останніх десятиліть. Хто знає? Якби Олеся глибоко вірила, суворо дотримувалася пости і не пропускала жодного церковного служіння, — цілком можливо, що тоді я став би іронізувати (але тільки злегка, бо я завжди був віруючою людиною) над її релігійністю і розвивати в ній критичну допитливість розуму. Але вона з твердою і наївною переконаністю сповідувала своє спілкування з темними силами і своє відчуження від бога, про який вона навіть боялася говорити.

Даремно я робив замах похитнути марновірство Олесі. Всі мої логічні доводи, всі мої іноді грубі і злі насмішки розбивалися об її покірну впевненість в своє таємниче фатальне покликання.

— Ти боїшся церкви, Олеся? — повторив я.

Вона мовчки кивнула головою.

— Ти думаєш, що бог не прийме тебе? — продовжував я зі зростаючою запалом. — Що у нього не вистачить для тебе милосердя? У того, який, наказуючи мільйонами ангелів, зійшов, однак, на землю і прийняв жахливу, ганебну смерть для позбавлення всіх людей? У того, хто не погребував каяттям самої останньої жінки і обіцяв розбійникові-вбивці, що він сьогодні ж буде з ним в раю? ..

Все це було вже не ново Олесеві в моєму тлумаченні, але на цей раз вона навіть і слухати мене не стала. Вона швидким рухом скинула з себе хустку і, зім'явши його, кинула мені в обличчя. Почалася метушня. Я намагався відібрати в неї квітка глоду. Чинячи опір, вона впала на землю і захопила мене за собою, радісно сміючись і простягаючи мені свої розкриті частим диханням, вологі милі губи ...

Пізно вночі, коли ми попрощалися і вже розійшлися на досить велику відстань, я раптом почув за собою голос Олесі.

— Іванко! Почекай хвилинку ... Я тобі щось скажу!

Я повернувся і пішов до неї назустріч. Олеся поспішно підбігла до мене. На небі вже стояв тонкий срібний зазубрений серп молодого місяця, і при його блідому світлі я побачив, що очі Олесі сповнені великих невилівшихся сліз.

— Олеся, про що ти? — запитав я тривожно.

Вона схопила мої руки і стала їх цілувати по черзі.

— Милий ... який ти хороший! Який ти добрий! — говорила вона тремтячим

голосом. — Я зараз йшла і подумала: як ти мене любиш! .. І знаєш, мені страшенно хочеться зробити тобі що-небудь дуже, дуже приємне.

— Олеся ... Дівчинка моя славна, заспокойся ...

— Послухай, скажи мені, — продовжувала вона, — ти б дуже був задоволений, якби я коли-небудь пішла до церкви? Тільки правду, щирю правду скажи.

Я замислився. У мене раптом промайнула в голові забобонна думка: а чи не станеться від цього якогось нещастя?

— Чому ж ти мовчиш? Ну, говори швидше, був би ти цьому радий або тобі все одно?

— Як тобі сказати, Олеся? — почав я, затинаючись. — Ну да, мабуть, мені це було б приємно. Я адже багато раз говорив тобі, що чоловік може не вірити, сумніватися, навіть сміятися, нарешті. Але жінка ... жінка повинна бути побожна без міркувань. У тій простій і ніжною довірливості, з якої вона віддає себе під захист бога, я завжди відчуваю щось зворушливе, жіночне і прекрасне.

Я замовк. Олеся теж не озивалася, причаївшись головою близько моїх грудей.

— А навіщо ти мене про це запитала? — поцікавився я.

Вона раптом стрепенулася.

— Так собі ... Просто запитала ... Ти не звертай уваги. Ну, до побачення, милий. Приходь же завтра.

Вона зникла. Я ще довго дивився в темряву, прислухаючись до частих, віддалились від мене кроків. Раптом раптовий жах передчуття охопив мене. Мені нестримно захотілося побігти слідом за Олесею, наздогнати її і просити, благати, навіть вимагати, якщо потрібно, щоб вона не йшла до церкви. Але я стримав свій несподіваний порив і навіть — пам'ятаю, — пускаючись у дорогу, промовив вголос:

— Здається, ви самі, дорогий мій Іванко, заразилися марновірством.

О Боже мій! Навіщо я не послухався тоді смутного потягу серця, яке — я тепер, безумовно, вірю в це! — ніколи не помиляється в своїх швидких таємних передчуттях?

XII

На другий день після цього побачення припав якраз свято св. Трійці, який випав в цьому році на день великомученика Тимофія, коли, за народними переказами, бувають знамення перед неврожаєм. Село Переброди в церковному відношенні вважалося приписним, тобто в ньому хоча і була своя церква, але окремого священика при ній не було, а наїжджав зрідка, постом і по великих святах, священик села Вовчого.

Мені в цей день необхідно було з'їздити у службових справах до сусіднього містечко, і я відправився туди годині о восьмій ранку, ще по холодку, верхом. Для роз'їздів я давно вже купив собі невеликого жеребчика років шести-семи, що походив із місцевої непоказною породи, але дуже любовно і ретельно випещені колишнім власником, повітовим землеміром. Кінь звали Таранчіком. Я сильно прив'язався до цього милого тварині, з міцними, тоненькими, точеними ніжками, з кудлатою чубчиком, з-під якої сердито і недовірливо визирали вогняні очі, з міцними, енергійно стислими губами. Масті він був досить рідкісною і смішний: весь сірий, Мишастий, і тільки по крупу у нього йшли строкаті, білі і чорні плями.

Мені довелося проїжджати через все село. Велика зелена площа, що йде від церкви до шинку, була суцільно зайнята довгими рядами возів, в яких з дружинами і дітьми приїхали на свято селяни навколишніх сіл: ВОЛОШ, Зульня і Печаловкі. Між возами снували люди. Незважаючи на ранню годину і суворі постанови, між ними вже намічалися п'яні (горілкою у свята і в нічний час торгував потихеньку колишній шинкар Сруль). Ранок був безвітряний, задушливе. В повітрі парило, і день обіцяв бути нестерпно спекотним. На розпеченому і точно затягнутому сріблястою пилом небі не показалося жодної хмарини.

Справивши все, що мені потрібно було в містечку, я перекусив на швидку руку в заїжджому домі фаршированої єврейської щукою, запив її препогано, каламутним пивом і відправився додому. Але, проїжджаючи повз кузню, я згадав, що у Таранчіка давно вже хлябає підкова на лівій передній, і зупинився, щоб перекувати коня. Це зайняло у мене ще години півтори часу, так що, коли я під'їжджав до перебродських околиць, було вже між чотирма і п'ятьма годинами після полудня.

Вся площа аж кишіла п'яним, галдящих народом. Огорожу і ганок шинку буквально загатили, штовхаючи і далячи один одного, покупці; перебродських селяни перемішалися з приїжджими, розсівшись на траві, в тіні возів. Всюди виднілися закинутою назад голови і підняті вгору пляшки. Тверезих вже не було жодної людини. Загальна сп'яніння дійшло до тієї межі, коли мужик починає бурхливо і хвалькувато перебільшувати свій хміль, коли всі рухи його набувають розслаблену і важку розмашистість, коли замість того, наприклад, щоб ствердно кивнути головою, він осідає вниз всім тулубом, згинає коліна і, раптом втративши стійкість, безпорадно задкує. Дітлахи возилися і верещали тут же, під ногами коней, байдуже жували сіно. В іншому місці баба, сама ледве тримаючись на ногах, з плачем і лайкою тягла додому за рукав упирався, потворно п'яного чоловіка ... У тіні забору густа купка, чоловік в двадцять мужиків і баб, тісно обсіли сліпого лірника, і його тремтячий, гугнявий тенор, супроводжуваний дзвінким монотонним дзижчанням інструменту, різко виділявся з суцільного гулу натовпу. Ще здалеку почув я знайомі слова "думки":

Ой зійшла зоря, тай вечірняя

Над Почаєвом стала.

Ой вийшло військо турецьке,

Як та чорна хмара ...

Далі в цій Думці розповідається про те, як турки, які не осилив Почаївської лаври приступом, порішили взяти її хитрістю. З цією метою вони послали, як ніби-то в дарунок монастирю, величезну свічку, начинену порохом. Привезли цю свічку на дванадцяти парах волів, і зраділі монахи вже хотіли запалити її перед іконою Почаївської Божої Матері, але бог не допустив здійснитися лиходійським задумом.

А приснилося старшому читця:

Тієї свічі не брати.

Вивезти єї в чисте поле,

Сокира зрубати.

І ось ченці:

Вивезли її в чисте поле,

Стало її рубати,

Кулі та патрони на всі боки

Сталь — геть! — розкидати ...

Нестерпно жарке повітря, здавалося, весь був насичений огидним змішаним запахом перегоріли горілки, цибулі, овчинних кожухів, міцної махорки-Бакуна і випарів брудних людських тіл. Пробираючись обережно між людьми і з працею утримуючи мотати головою Таранчіка, я не міг не помітити, що з усіх боків мене проводжали безцеремонні, цікаві і ворожі погляди. Проти звичаю, жодна людина не зняв шапки, але шум нібито вщух при моїй появі. Раптом десь в самій середині натовпу пролунав п'яний, хрипкий вигук, який я, однак, ясно не розчув, але у відповідь на нього пролунав стриманий сміх. Якийсь жіночий голос став злякано урезонювати горлана:

— Тиші ти, дурню ... Чого кричиш! Чи почує ...

— А що мені, що почує? — продовжував завзято мужик. — Що ж він мені, начальство, чи що? Він тільки в лісі у своїй ...

Огидна, довга, жахлива фраза повисла в повітрі разом з вибухом шаленого реготу. Я швидко повернув назад коня і судорожно стиснув рукоятку нагайки, охоплений тією шаленою люттю, яка нічого не бачить, ні про що не думає і нічого не боїться. І раптом дивна, болісна, тужлива думка промайнула у мене в голові: "Все це вже відбувалося колись, багато, багато років тому в моєму житті ... Так само гаряче палило сонце ... Так само була залита шумливим, порушених народом величезна площа ... так само обернувся я назад в припадку скаженого гніву ... Але де це було? Коли? Коли? .. "Я опустил нагайку і галопом поскакав до дому.

Ярмола, повільно вийшов з кухні, прийняв у мене кінь і сказав грубо:

— Там, панич, у вас в кімнаті сидить з Мариновський економії прикажчик.

Мені здалося, що він хоче ще щось додати, дуже важливе для мене і неприємне, мені здалося навіть, що по обличчю його ковзнула побіжне вираз злий глузування. Я навмисне затримався в дверях і з викликом озирнувся на Ярмолу. Але він вже, що не дивлячись на мене, тягнув за вуздечку коня, яка витягувала вперед шию і обережно переступала ногами.

У моїй кімнаті я застав конторщика сусіднього маєтку — Микиту Назарич Міщенко. Він був у сірому піджачку з величезними рудими клітинами, в вузьких штанцях василькового кольору і в вогненно-червоній краватці, з припомаженим проділом посередині голови, весь запашний перської бузком. Побачивши мене, він схопився зі стільця і почав розшаркуватися, що не кланяючись, а як-то ламаючись в поперек, з посмішкою, оголює бліді ясна обох щелеп.

— Маю честь кланятися, — люб'язно торохтів Микита Назарич. — Дуже приємно побачитися ... А я вже тут чекаю вас з самої Служби Божої. Давно я вас бачив, навіть скучив за вами. Що це ви до нас ніколи не заглянете? Наші степаньські панянки навіть сміються з вас.

І раптом, підхоплений раптовим спогадом, він вибухнув нестримним сміхом.

— Ось, я вам скажу, потіха-то була сьогодні! — вигукнув він, давлячись і пирскаючи. — Ха-ха-ха-ха ... Я навіть боки рвав зо сміху! ..

— Що таке?Що за потіха? — грубо запитав я, не приховуючи свого невдоволення.

— Після Служби Божої скандал тут стався, — продовжував Микита Назарич, перериваючи свою мову залпами реготу. — перебродских дівчата ... Ні, їй-богу, не витримаю ... перебродских дівчата зловили тут на площі відьму ... Тобто, звичайно, вони її відьмою вважають за своєю мужицькою неосвіченості ... Ну, і задали ж вони їй струс! .. Хотіли дьогтем вимазати, да вона вивернулася якось, витекла ...

Страшна здогадка блиснула у мене в голові. Я кинувся до конторників і, не пам'ятаючи себе від хвилювання, міцно вчепився рукою в його плече.

— Що ви говорите! — закричав я несамовитим голосом. — Так перестаньте ж іржати, чорт вас забирай! Про яку відьму ви говорите?

Він раптом відразу перестав сміятися і витріщив на мене круглі, перелякані очі.

— Я ... я ... право, не знаю-з, — розгублено залепетав він. — Здається, якась Самуйліха ... Мануйлиха ... або. Дозвольте ... Дочка якийсь Мануйлихи? .. Тут щось таке базікали мужики, але я, зізнатися, не запам'ятав.

Я змусив його розповісти мені по порядку все, що він бачив і чув. Він говорив безглуздо, недоладно, плутаючись в подробицях, і я кожную хвилину перебивав його нетерплячими розпитуваннями і вигуками, майже лайкою. З його розповіді я зрозумів дуже мало і тільки місяці два тому відновив всю послідовність цього проклятого події зі слів його очевидиці, дружини казенного лісничого, яка в той день також була у обідні.

Моє передчуття не підвело мене. Олеся переламала свою боязнь і прийшла до церкви; хоча вона встигла тільки до середини служби і стала в церковних сінях, але її прихід був негайно ж помічений усіма розташованими в церкві селянами. Всю службу жінки перешіптувалися і озиралися назад.

Однак Олеся знайшла в собі достатньо сили, щоб достояти до кінця обідню. Може бути, вона не зрозуміла справжнього значення цих ворожих поглядів, може бути, з гордості знехтувала ними. Але коли вона вийшла з церкви, то біля самої огорожі її з усіх боків обступила купка баб, ставала з кожною хвилиною все більше і більше і все тісніше зрушується навколо Олесі. Спочатку вони тільки мовчки і безцеремонно розглядали безпорадну, лякливо озирався на всі боки дівчину. Потім посипалися грубі насмішки, міцні слова, лайки, супроводжувані реготом, потім окремі вигуки злилися в загальний пронизливий жіночий лемент, в якому нічого не можна було розібрати і який ще більше роздували нерви витрати натовпу. Кілька разів Олеся намагалася пройти крізь це живе жахливе кільце, але її постійно відштовхували знову на середину. Раптом верескливий баб'ячий голос закричав десь позаду натовпу: "Дьогтем її вимазати, стерво!" (Відомо, що в Малоросії мазання дьогтем навіть воріт того будинку, де живе дівчина, пов'язане для неї з найбільшим незмивною ганьбою.) Майже в ту ж хвилину над головами беснуючихся баб з'явилася мазниця з дьогтем і пензлем, що передається з рук в руки.

Тоді Олеся в припадку злості, страху і відчаю кинулася на першу-ліпшу зі своїх мучительок так стрімко, що збила її з ніг. Негайно ж на землі закипіла звалище, і десятки тіл змішалися в одну загальну кричущу масу. Але Олесеві прямо якимось дивом вдалося вислизнути з цього клубка, і вона прожогом побігла по дорозі — без хустки, з розтерзаної в лахміття одягом, з-під якої у багатьох місцях було видно голе тіло. Слідом їй разом з лайкою, сміхом і улюлюканням полетіло каміння. Однак погналися за нею тільки деякі, та й ті зараз же відстали ... Відбігши кроків на п'ятдесят, Олеся зупинилася, повернула до озвірілого натовпу своє бліде, подряпане, закривавлене обличчя і крикнула так голосно, що кожне її слово було чути на площі:

— Добре ж! .. Ви ще у мене згадайте це! Ви ще все наплачетеся досхочу!

Ця загроза, як мені потім передавала та ж очевидиця події, була виголошена з такою жагучою ненавистю, таким рішучим, пророчим тоном, що на мить весь натовп нібито заціпеніла, але тільки на мить, бо одразу ж пролунав новий вибух лайки.

Повторюю, що багато подробиць цієї події я дізнався набагато пізніше. У мене не вистачило сил і терпіння дослухати до кінця розповідь Мищенки. Я раптом згадав, що Ярмола, напевно, не встиг ще розсідлати кінь, і, не сказавши здивованому конторників ні слова, поспішно вийшов на двір. Ярмола дійсно ще водив Таранчіка вздовж паркану. Я швидко загнуждав кінь, затягнув попруги і об'їздом, щоб знову не пробиратися крізь п'яний натовп, поскакав до лісу.

XIII

Неможливо описати того стану, в якому я перебував в продовження моєї скаженої скачки. Хвилинами я зовсім забував, куди і навіщо їжу; залишалося тільки невиразне свідомість, що відбулося щось непоправне, безглузде і жахливе, — свідомість, схоже на важку безпричинну тривогу, опановують іноді в гарячковому кошмарі людиною. І в той же час — як це дивно! — у мене в голові не переставав тремтіти, в такт з кінським тупотом, гугнявий, розбитий голос сліпого лірника:

Ой вийшло військо турецьке,

Як та чорна хмара ...

Добравшись до вузької стежки, що вела прямо до хати Мануйлихи, я зліз з Таранчіка, на якому по краях пітник і в тих місцях, де його шкіра стикалася зі збруєю, білими грудками виступила густа піна, і повів його в приводе. Від сильного денного спека і від швидкої їзди кров шуміла у мене в голові, точно нагнітається якимось величезним, невпинним насосом.

Прив'язавши коня до тину, я зайшов до хати. Спочатку мені здалося, що Олесі немає вдома, і у мене навіть в грудях і в роті похололо від страху, але через хвилину я її побачив, що лежить на ліжку, обличчям до стіни, з головою, захованою в подушки. Вона навіть не обернулася на шум відчиняє дверей.

Мануйлиха, що сиділа тут же поруч, на землі, з трудом піднялася на ноги і замахала на мене руками.

— Тихіше! Не шуми ти, окаянний, — з погрозою зашепотіла вона, підходячи до мене впритул. І глянувши мені прямо в очі своїми вицвілими, холодними очима, вона

прошипіла злобно: — Що? Догрався, голубчику?

— Послухай, бабка, — заперечив я суворо, — тепер не час вважатися і вимовляти. Що з Олесею?

— Тс-с ... тихіше! Без пам'яті лежить Олесь, ось що з Олесею ... Якби ти не ліз, куди тобі не слід, щоб не базікав би нісенітниці дівчині, нічого б поганого не сталося. І я-то, дурна петая, дивилася, потурала ... Але ж чуло моє серце біду ... Чуло воно недобре з того самого дня, коли ти мало не силою до нас в хату увірвався. Що? Скажеш, це не ти її підбив до церкви потягли? — раптом з викривленим від ненависті обличчям накинулася на мене стара. — Чи не ти, панич проклятий? Та не бреши — і не верти лисячим хвостом-то, безстыдник! Навіщо тобі знадобилося її до церкви вабити?

— Чи не вабив я її, баба ... Даю тобі слово в цьому. Сама вона захотіла.

— Ах ти, горе, горе мое! — сплеснула руками Мануйлиха. — Прибігла звідти — особи на ній немає, вся сорочка в шматки роздерта ... Простоволоса ... Розповідає, як що було, а сама — то регоче, то плаче ... Ну, прямо ось як кликушах яка ... Лягла в ліжко ... все плакала, а потім, дивлюся, як ніби-то і задрімала. Я-то, дурна стара, зраділа було: ось, думаю, все сном пройде, перекинеться. Дивлюся, рука у неї вниз звисилась, думаю: треба поправити, затекет рука-то ... Зворушила я її, голубонько, за руку, а вона вся так жаром і пашить ... Значить, огневица з нею почалася ... З годину без угаву говорила, швидко та жалісно так ... Ось тільки-тільки замовкла на хвилиночку. Що ти накоїв? Що ти наробив з нею? — з новим напливом відчаю вигукнула стара.

І раптом її коричневе обличчя зібралося в жахливу, огидну гримасу плачу: губи розтягнулися і опустилися по кутах вниз, все особисті м'язи напружилися і затремтіли, брови піднялися догори, наморщивши лоб глибокими складками, а з очей надзвичайно часто посипалися великі, як горошини, сльози. Обхопивши руками голову і поклавши лікті на стіл, вона почала гойдатися взад і вперед всім тілом і завилала співуче напівголосно:

— донечка моя-а-а! Внучечка миленька-а-а! .. Ох, г-о-о-орько мені, то-о-ошно! ..

— Та не реви ти, стара, — грубо перебив я Мануйлихи. — розбудити!

Стара замовкла, але все з тієї ж страшної гримасою на обличчі продовжувала гойдатися взад і вперед, між тим як великі сльози падали на стіл ... Так минуло хвилин з десять. Я сидів поруч з Мануйлихой і з тугою слухав, як, одноманітно і переривчасто дзижчанням б'ється об шибку муха ...

— Бабуся! — пролунав раптом слабкий, ледве чутний голос Олесі. — Бабуся, хто у нас?

Мануйлиха поспішно зашкутильгала до ліжка і негайно ж знову завилала:

— Ох, внучечка моя, ро-одная-а-а! Ох, гірко мені, ста-а-рій, нудно мені-е-е-е ...

— Ах, бабуся, та перестань ти! — з жалобною бланжманом і стражданням в голосі сказала Олесь. — Хто у нас в хаті сидить?

Я обережно, навшпиньках, підійшов до ліжка з тим незграбним, винуватим свідомістю свого здоров'я і своєї брутальності, яке завжди відчуваєш біля хворого.

— Це я, Олеся, — сказав я, знижуючи голос. — Я щойно приїхав верхи з села ... А все ранок я в місті був ... Тобі недобре, Олеся?

Вона, не віднімаючи особи від подушок, простягнула назад оголену руку, точно шукаючи чогось в повітрі. Я зрозумів це рух і взяв її гарячу руку в свої руки. Два величезних синіх плями — одне над пензлем, а інше вище ліктя — різко виділялися на білій ніжній шкірі.

— Голубчик мій, — заговорила Олеся, повільно, насилу відокремлюючи одне слово від іншого. — Хочеться мені ... на тебе подивитися ... та не можу я ... Всю мене ... спотворили ... Пам'ятаєш ... тобі ... моє обличчя так подобалося? .. Правда, адже подобалося, рідний? .. І я так цього завжди раділа ... А тепер тобі огидно буде ... дивитися на мене ... Ну, ось ... я ... і не хочу ...

— Олеся, прости мене, — прошепотів я, нахилиючись до самого її вуха.

Її палаюча рука міцно і довго стискала мою.

— Та що ти! .. Що ти, любий? .. Як тобі не соромно і думати про це? Чим же ти винен тут? Все я одна, дурна ... Ну, чого я полізла ... справді? Ні, сонечко, ти себе не віновать ...

— Олеся, дозволь мені ... Тільки обіцяй спочатку, що дозволиш ...

— Обіцяю, голубчику ... все, що ти хочеш ...

— Дозволь мені, будь ласка, послати по лікаря ... Прошу тебе! Ну, якщо хочеш, ти можеш нічого не зробити з того, що він накаже. Але ти хоч для мене погодься, Олеся.

— Ох, милий ... У яку ти мене пастку зловив! Ні, вже краще ти дозволь мені свої обіцянки не тримати. Я, якби й справді була хвора, при смерті б лежала, так і то до себе лікарі не підпустила б. А тепер я хіба хвора? Це просто у мене від переляку так зробилося, це пройде до вечора. А ні — так бабуса мені конвалієва настойки дасть або малини в чайнику заварить. Навіщо ж тут доктор? Ти — мій доктор найкращий. Ось ти прийшов, і мені відразу легше стало ... Ах, одне мені тільки недобре: хочу подивитися на тебе хоч одним оком, але боюся ...

Я з ніжним зусиллям відняв її голову від подушки. Особа Олесі палало гарячковим рум'янцем, темні очі блищали неприродно яскраво, сухі губи нервово здригалися. Довгі червоні садна ізборождали її лоб, щоки і шию. Темні синці були на лобі і під очима.

— Не дивися на мене ... Прошу тебе ... Бридка я тепер, — благально шепотіла Олеся, намагаючись своєю долонею закрити мені очі.

Серце моє переповнилося жалістю. Я припав губами до Олесина руці, нерухомо лежала на ковдрі, і став покривати її довгими, тихими поцілунками. Я і раніше цілував іноді її руки, але вона завжди забирала їх у мене з квапливим, сором'язливим переляком. Тепер же вона не опиралася цій ласці і інший, вільною рукою тихо гладила мене по волоссю.

— Ти все знаєш? — пошепки запитала вона.

Я мовчки нахилив голову. Правда, я не все зрозумів з розповіді Микити Назарич. Мені не хотілося тільки, щоб Олеся хвилювалася, згадуючи про ранкове подію. Але раптом при думці про образу, якому вона піддалася, на мене відразу нахлинула хвиля

нестримної люті.

— О! Навіщо мене там не було в цей час! — скрикнув я, випроставшись і стискаючи кулаки. — Я б ... я б ...

— Ну, повно ... повно ... Не сердься, голубчику, — лагідно перервала мене Олеся.

Я не міг більше утримувати сліз, давно давівших мені горло і жегших очі. Припавши обличчям до плеча Олесі, я беззвучно і гірко заплакав, здригаючись всім тілом.

— Ти плачеш? Ти плачеш? — в голосі її зазвучали здивування, ніжність і співчуття. — Милий мій ... Та перестань же, перестань ... Не муч себе, голубчику. Адже мені так добре біля тебе. Не будемо ж плакати, поки ми разом. Давай хоч останні дні проведемо весело, щоб нам не так важко було розлучатися.

Я з подивом підняв голову. Неясне передчуття раптом повільно стиснуло моє серце.

— Останні дні, Олеся? Чому — останні? Навіщо ж нам розлучатися?

Олеся заплющила очі і кілька секунд мовчала.

— Треба нам попрощатися з тобою, Іванко, — заговорила вона рішуче. — Ось як тільки трохи одужаю, зараз же ми з бабусею і поїдемо звідси. Не можна нам тут залишатися більше ...

— Ти боїшся чогось?

— Ні, мій дорогий, нічого я не боюся, якщо знадобиться. Тільки навіщо ж людей в гріх вводити? Ти, може бути, не знаєш ... Адже я там ... в Перебрдах ... погрозив зі зла та від сорому ... А тепер трохи що трапиться, зараз на нас скажуть: худобу чи почне падати, або хата у кого загориться, — все ми будемо винні. Бабуся, — звернулася вона до Мануйлихе, прославляючи голос, — правду адже я говорю?

— Чого ти говорила щось, онучка? Чи не розчула я, зізнатися! — прошамкала стара, підходячи ближче і приставляючи до вуха долоню.

— Я говорю, що тепер, яка б біда в Перебрдах ні трапилася, все на нас з тобою звалять.

— Ох, правда, правда, Олеся, — все на нас, бідолашних, звалять ... Не жити нам на білому світі, знищать нас з тобою, зовсім знищать, проклятікі ... А тоді, як мене з села вигнали ... Що ж? Хіба не так само було? Погрозити я ... теж ось з досади ... однієї дуріща смугастої, а у неї — хвать — дитина помер. Тобто ні сном ні духом тут моєї провини не було, але ж мене ледь не вбили, окаянні ... Камінням стали Шиба ... Я втікаю від них, та тільки тебе, малолітку, все оберігаю ... Ну, думаю, хай вже мені потрапить, а за що ж дитю-то невинну ображати? .. Одне слово — варвари, шибеники погані!

— Та куди ж ви поїдете? У вас адже ніде ні рідних, ні знайомих немає ... Нарешті, і гроші потрібні, щоб на новому місці влаштуватися.

— Обійдемося якимось, — недбало промовила Олеся. — І гроші у бабусі знайдуться, припасла вона дещо.

— Ну вже й гроші теж! — з незадоволенням заперечила стара, відходячи від ліжка. — копійчку сирітські, сльозами облиті ...

— Олесья ... А я як же? Про мене ти і думати навіть не хочеш! — вигукнув я, відчуючи, як у мені піднімається гіркий, хворий, недобрый докір проти Олесьі.

Вона підвелася і, не соромлячись присутністю бабки, взяла руками мою голову і кілька разів поспіль поцілувала мене в чоло і щоки.

— Про тебе я найбільше думаю, моя рідна. Тільки ... бачиш ... не судилося нам разом бути ... ось що! .. Пам'ятаєш, я на тебе карти кидала? Адже все так і вийшло, як вони сказали тоді. Значить, не хоче доля нашого з тобою щастя ... А якби не це, хіба, ти думаєш, я чогось злякалася б?

— Олесья, знову ти про свою долю? — вигукнув я нетерпляче. — Не хочу я в неї вірити ... і не буду ніколи вірити! ..

— Ох, ні, ні ... не говори цього, — злякано зашепотіла Олесья. — Я не за себе, за тебе боюся, голубчику. Ні, краще ти вже про це і розмови не починай зовсім.

Даремно я намагався переконати Олесьєві, марно малював перед нею картини безтурботного щастя, якому не завадять ні заздрісна доля, ні грубі, злі люди. Олесья тільки цілувала мої руки і негативно хитала головою.

— Ні ... ні ... ні ... я знаю, я бачу, — твердила вона наполегливо. — Нічого нам, крім горя, не буде ... нічого ... нічого ...

Розгублений, спантеличений цим забобонним завзятістю, я нарешті спитав:

— Але ж, у всякому разі, ти даси мені знати про день від'їзду?

Олесья задумалася. Раптом слабка посмішка пробігла по її губах.

— Я тобі на це скажу маленьку казочку ... Одного разу вовк втік по лісі, побачив зайчика і каже йому: "Заєць, а заєць, адже я тебе з'їм!" Заєць став проситися: "Помилуй мене, вовк, мені ще жити хочеться, у мене будинки дітки маленькі ". Вовк не погоджується. Тоді заєць каже: "Ну, дай мені хоч три дні ще на світі пожити, а потім і з'їси. Все ж мені легше вмирати буде ". Дав йому вовк ці три дні, не їсть його, а тільки все стереже. Пройшов один день, пройшов інший, нарешті і третій закінчується. "Ну, тепер готуйся, — каже вовк, — зараз я почну тебе є". Тут мій заєць і заплакав гіркими сльозами: "Ах, навіщо ти мені, вовк, ці три дні подарував! Краще б ти відразу мене з'їв, як тільки побачив. А то я все три дня не жив, а тільки мучився! "Милий мій, адже зайчик-то цей правду сказав. Як ти думаєш?

Я мовчав, охоплений тужливим передчуттям близького самотності. Олесья раптом піднялася і присіла на ліжку. Обличчя її стало відразу серйозним.

— Ваня, послухай ... — вимовила вона з розстановкою. — Скажи мені: доки ти був зі мною, чи був ти щасливий? Чи добре тобі було?

— Олесья! І ти ще питаєш!

— Почекай ... Чи шкодував ти, що впізнав мене? Чи думав ти про іншу жінку, коли бачився з мною?

— Жодної миті! Не тільки в твоїй присутності, але навіть і залишившись один, я ні про кого, крім тебе, не думав.

— Ревнував ти мене? Чи був ти коли-небудь на мене незадоволений? Чи не нудгував ти зі мною?

— Ніколи, Олеся! Ніколи!

Вона поклала обидві руки мені на плечі і з невимовною любов'ю подивилася в мої очі.

— Так і знай же, мій дорогий, що ніколи ти про мене не згадаєш погано або зі злом, — сказала вона так переконливо, точно читала у мене в очах майбутнє. — Як розлучимося ми з тобою, важко тобі в перший час буде, ох як важко ... Плакати будеш, місця собі не знайдеш ніде. А потім все пройде, все зітреться. І вже без горя ти будеш про мене думати, а легко і радісно.

Вона знову відкинулася головою на подушки і прошепотіла змученому голосом:

— А тепер їдь, мій дорогий ... Їдь додому, голубчику ... Втомилася я трошки. Почекай ... поцілуй мене ... Ти бабусі не бійся ... вона дозволить. Дозволиш адже, бабуса?

— Та вже попрощайся, попрощайся як слід, — невдоволено буркнула стара. — Чого ж переді мною таїтися щось? .. Давно знаю ...

— Поцілуй мене сюди, і сюди ще ... і сюди, — говорила Олеся, торкаючись пальцем до своїх очей, щік і рота.

— Олеся! Ти прощаєшся зі мною так, як ніби-то ми вже не побачимося більше! — вигукнув я з переляком.

— Не знаю, не знаю, мій милий. Нічого не знаю. Ну їдь з богом. Ні, постій ... ще хвилиночку ... Нахили до мене вухо ... Знаєш, про що я шкодую? — зашепотіла вона, торкаючись губами до моєї щоки. — Про те, що у мене немає від тебе дитинку ... Ах, як я була б рада цьому!

Я вийшов на ганок у супроводі Мануйлихи. Півнеба закрила чорна хмара з різкими кучерявим краями, але сонце ще світило, схиляючись на захід, і в цьому змішанні світла і насувається темряви було щось зловісне. Стара подивилася вгору, прикривши очі, як парасолькою, долонею, і значно похитала головою.

— Бути сьогодні над Переброди грозі, — сказала вона переконливим тоном. — А чого доброго, навіть і з градом.

XIV

Я під'їжджав вже до Переброди, коли раптовий вихор закрутив і погнав по дорозі стовпи пилу. Впали перші — рідкісні і важкі — краплі дощу.

Мануйлиха не помилилася. Гроза, повільно нагромаджується за весь цей жаркий, нестерпно задушливий день, вибухнула з незвичайною силою над Переброди. Блискавка блищала майже безперервно, і від гуркоту грому тремтіли і дзвеніли шибки у вікнах моєї кімнати. Часів близько восьмої вечора гроза вщухла на кілька хвилин, але тільки для того, щоб потім початися з новим завзяттям. Раптом щось з оглушливим тріском посипалося на дах і на стіни старого будинку. Я кинувся до вікна. Величезний град, з волоський горіх величиною, стрімко падав на землю, високо підстрибуючи потім догори. Я глянув на тутового дерева, що росло біля самого будинку, — воно стояло зовсім голе, все листя були збиті з нього страшними ударами граду ... Під вікном здалася ледве помітна в темряві постать Ярмоли, який, накрившись з головою свиткою,

вибіг з кухні, щоб причинити віконниці. Але він запізнився. В одне із стекол раптом з такою силою вдарив величезний шматок льоду, що воно розбилося, і осколки його з дзвоном розлетілися по підлозі кімнати.

Я відчув себе стомленим і приліг, не роздягаючись, на ліжко. Я думав, що мені зовсім не вдасться заснути в цю ніч і що я до ранку буду в безсилій тузі перевертатися з боку на бік, тому я вирішив краще не знімати плаття, щоб потім хоч трохи втомити себе одноманітною ходьбою по кімнаті. Але зі мною трапилася дуже дивна річ: мені здалося, що я тільки на хвилинку закрив очі; коли ж я розкрив їх, то крізь щілини віконниць вже тяглися довгі яскраві промені сонця, в яких кружляли незліченні золоті порошинки.

Над моїм ліжком стояв Ярмола. Його обличчя виражало сувору тривогу і нетерпляче очікування: мабуть, він уже давно чекав тут мого пробудження.

— Панич, — сказав він своїм тихим голосом, в якому чулося занепокоєння. — Панич, треба вам звідси їхати ...

Я звів ноги з ліжка і з подивом подивився на Ярмолу.

— Їхати? Куди їхати? Навіщо? Ти, мабуть, з глузду з'їхав?

— Нічого я з розуму не сходив, — огризнувся Ярмола. — Ви не Чули, що вчорашній град наробив? У половини села жито, як ногами, потоптане. У кривого Максима, у Козла, у Мута, у Прокопчук, у Гордія Олефіра ... наслала-таки шкоду відьмака чортова ... щоб їй згинуть!

Мені раптом, в одну мить, згадався весь вчорашній день, загроза, вимовлена близько церкви Олесею, і її побоювання.

— Тепер вся громада бунтується, — продовжував Ярмола. — З ранку все знову перепились і кричать ... І про вас, паничу, кричать щось недобре ... А ви знаєте, яка у нас громада? .. Якщо вони Відьмак что Зроби, то так і треба, то справедливу справу, а вам, паничу, я скажу одне — витікає скоро.

Отже, побоювання Олесі виправдалися. Потрібно було негайно попередити її про що загрожувала їй і Мануйлихе біді. Я квапливо одягнувся, на ходу сплеснула водою обличчя і через півгодини вже їхав риссю по напрямку бісів Кута.

Чим ближче посувався я до хатинки на курячих ніжках, тим сильніше зростала в мені невизначений, тоскний неспокій. Я з упевненістю говорив самому собі, що зараз мене спіткає якесь нове, несподіване горе.

Майже бігом пробіг я вузьку стежку, вившись по піщаному пагорбом. Вікна хати були відкриті, двері розчинена навстіж.

— Господи! Що ж таке сталося? — прошепотів я, входячи із завмиранням серця в сіни.

Хата була порожня. У ній панував той сумний, брудний безлад, який завжди залишається після поспішного виїзду. Купи сміття і ганчірок лежали на підлозі, та в кутку стояв дерев'яний остов ліжка ...

З обмеженим, переповненим сльозами серцем я хотів уже вийти з хати, як раптом мою увагу привернув яскравий предмет, очевидно навмисне повішений на кут віконної

рами. Це була нитка дешевих червоних бус, відомих в Поліссі під назвою "коралів", — єдина річ, яка залишилася мені на пам'ять про Олеся і про її ніжною, великодушною любові.

< 1898 >